

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE - FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

STŘEDISKO MEZINÁRODNÍCH STUDIÍ JANA MASARYKA

HLAVNÍ SPECIALIZACE: MEZINÁRODNÍ POLITIKA A DIPLOMACIE

VEDLEJŠÍ SPECIALIZACE: FILOSOFIE

KARL JASPERS

FILOSOFICKÉ DÍLO A REFLEXE MEZINÁRODNÍ POLITIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VYPRACOVAL: JIŘÍ MITTNER

VEDOUCÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE: DOC.PHDR.JÁN PAVLÍK

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracoval samostatně.

Seznam použité literatury a jiných materiálů je přiložen.

V Praze, dne 18.května 2004

Podpis

Obsah

PŘEDMLUVA	4
FILOSOFICKÉ DÍLO A REFLEXE MEZINÁRODNÍ POLITIKY V DÍLE KARLA JASPERSE	10
I. ÚVODNÍ ČÁST	10
1. Život, dílo a filosofie Karla Jasperse	10
2. Vztah filosofie a mezinárodní politiky v díle Karla Jasperse	19
II. FILOSOFICKÁ ČÁST	22
1. Některé prvky Jaspersovy filosofie v předválečném díle	22
2. 12 rozhlasových přednášek „Úvod do filosofie“ – vystižení základních momentů Jaspersovy filosofie	23
3. Jaspersova filosofická víra	29
4. Další témata Jaspersovy filosofie	35
5. Závěr filosofické části	39
III. MEZINÁRODNĚPOLITICKÁ ČÁST	41
1. Kontextualizace myšlenkového přínosu Karla Jasperse z hlediska teorií mezinárodní politiky	41
2. Otázka viny – příspěvek k německé otázce	42
3. O evropském duchu	48
4. Atomová bomba a budoucnost lidstva	56
5. Závěr mezinárodněpolitické části se vztahem k současnosti	60
IV. ZÁVĚR	63
NĚKTERÉ POUŽITÉ POJMY	66
SEZNAM LITERATURY	69
SEZNAM DALŠÍCH POUŽITÝCH ZDROJŮ	70
SHRNUTÍ	71
SUMMARY	72

Předmluva

Diplomová práce na téma „Karl Jaspers. Filosofické dílo a reflexe mezinárodní politiky“ je v kontextu diplomových prací svým zaměřením netypická. Jak vyplývá z jejího tématu, zasahuje do oblasti mezinárodní politiky i filosofie. To také odpovídá mému studijnímu zaměření a směrům studijního úsilí v uplynulých letech. Jsem rád, že ve své diplomové práci mohu obě tyto oblasti spojit osobností Karla Jasperse, vychází to zejména ze dvou důvodů:

1) Domnívám se, že pro oblast mezinárodních vztahů může být tato práce přínosná: Ačkoliv byl Karl Jaspers politicky (v nadstranickém smyslu) i mezinárodněpoliticky literárně velmi aktivní, nesetkal jsem se během studia s významnými poukazy na jeho činnost či dílo. Mou pozornost k němu přitáhlo až studium filosofie a poznání těchto oblastí Jaspersovy činnosti¹ pro mě bylo vlastně překvapením.

Ačkoliv Jaspersův přínos mezinárodněpolitické oblasti vychází zcela z jeho filosofického záběru, který se v otázkách etiky a politiky pochopitelně musel zabývat i mezinárodní politikou, měl-li být komplexní, jsou jeho mezinárodněpolitické spisy přínosem jiného charakteru než typicky filosofického²: V souladu s Jaspersovou filosofií mají individualistický charakter, jsou analýzou jednotlivce v politické a mezinárodněpolitické realitě a vyznačují se mnohdy spíše apelativním laděním než kantovskou racionalitou³. Rovněž silně se v nich projevuje zaměření na aktuální situaci, na (řečeno s Jaspersem) projasňování⁴ situace jednotlivce ve světě.

¹ mimo jiných – Jaspers byl původně lékařem, dlouhou dobu působil na psychiatrické klinice v Heidelbergu, pro lékařskou vědu je dodnes významná jeho habilitační práce „Všeobecná psychopatologie“ („Allgemeine psychopatologie“)

² Za mezinárodněpolitický spis typicky filosofického charakteru lze považovat třeba spis I.Kanta „K věčnému míru“ („Zum ewigen Frieden“).

³ Aniž by to zde vyznívalo jako kritika Kanta – naopak, Jaspers uvádí Kanta jako jeden ze základů svého filosofického myšlení (vedle Platóna, Kierkegaarda)

⁴ „Erhellung“, jaspersovské „prolamování se k pravdě“

Takový charakter je v souladu s popularitou těchto Jaspersových publikací v poválečném Německu (později popularitou celosvětovou⁵), téměř lze říci, že v tomto období se Jaspers stal mluvčím politického a mezinárodněpolitického svědomí národa. Hned po válce Jaspers vydává spis „Otázka viny“ („Die Schuldfrage“), týkající se německé viny za 2.světovou válku, a spis „O evropském duchu“ („Vom europäischen Geist“), v padesátých letech pak spis „Atomová bomba a budoucnost lidstva“ (Die Atombombe und die Zukunft des Menschen“) a ještě v roce 1961 -osm let před smrtí- vyvolal veřejnou diskusi spisem „Kam se žene Spolková republika?“ („Wohin treibt die Bundesrepublik?“)⁶. Nepřehlédnutelná je stálá aktuálnost většiny Jaspersových mezinárodněpolitických prací (zejména v současné době publikace „O evropském duchu“).

Přesto je možné se se zmíněnými publikacemi setkat i v odborné mezinárodněpolitické oblasti spíše ojediněle. Svědčí o tom mimo jiné i obtíže, které bylo nutné překonat pro získání zmíněné literatury (např. mimořádně zajímavý a aktuální spis „O evropském duchu“ není ani v České národní knihovně). Svou diplomovou práci shledávám pro obor mezinárodní politiky přínosnou nejen v hlavním jejím momentu spočívajícím v seznámení odborné veřejnosti s touto částí Jaspersova díla, ale také i v praktických souvislostech – získání zmíněných titulů pro vědecké potřeby vysoké školy.

2) Ve filosofické oblasti je mně osobnost Karla Jasperse zvláště sympatická. Kromě sympatií, které lze víceméně jen konstatovat, je to také aktuálnost (protože historická nedávnost) Jaspersova díla, která jeho myšlenky činí přitažlivější. Je pochopitelné, že se snažím svůj zájem o Jaspersovo dílo spojit se svou diplomovou prací, je to však zároveň spojeno s paradoxem: Na mnoha místech diplomové práce se snažím prezentovat Jaspersovy myšlenky, ve filosofické oblasti je to zejména proto, abych čtenáře seznámil s pozadím, na kterém pak stojí i jeho politická a mezinárodněpolitická aktivita. Při takových charakteristikách se ale dopouštím mnoha nepřesností, nejasností, mohu vlastně s nadsázkou říct, že Jaspersovy myšlenky jen zašpiním nánošem interpretace. Pokud bych měl co nejvíce zpřesňovat ve

⁵ U nás byl např. spis „Otázka viny“ (zejména reflektující Hitlerovské Německo) vydán v době politického uvolnění r.1969 jako paralela reflexe stalinistického režimu. Po revoluci vyšla publikace r.1991 znovu.

významové rovině zmíněné statě, v nejlepším případě bych se blížil původnímu Jaspersovu textu. Při studiu Jaspersovy filosofie jsem navíc došel k poznání, že nejzajímavější částí jeho díla jsou útlé práce z pozdějšího období, pojednávající navíc o spíše základních tématech (nejlepším příkladem je „Úvod do filosofie“). V těchto nevelkých spisech je totiž filosofie kondenzována neuvěřitelným způsobem – váha každého slova se blíží té v matematických definicích: nelze z textu vypustit jedinou větu, celá jedna kapitola (v „Úvodu do filosofie“ třeba kapitola „Svět“) je pak soubor několika stran tvořících vybroušený diamant filosofického myšlení. Vůbec myšlenka na nějakou jinou prezentaci tohoto klenotu než vlastní kontakt s ním, by zde ani neměla být na místě. Pokud to tedy činím, pak s předchozí výhradou. To ale nijak neznamena, že je třeba se s Jaspersovou filosofií ztotožnit. Znamená to, že myšlenky, vystihující Jaspersovu filosofii, lze – stále při výhradě vlastního postoje – sotva vyjádřit lépe než jak je tomu u Jasperse. Jiné je to u mezinárodněpolitických spisů, které sice z filosofických základů vycházejí, výklad se však na filosofické myšlení tolik nekoncentruje.

V souvislosti s výše zmíněným je třeba se zamyslet nad možnostmi této diplomové práce. Není možné, dělat si nárok na ideální prezentaci Jaspersovy filosofie. V případě mezinárodněpolitické části je to trochu lepší (míra zkreslení interpretací je nižší než u filosofické části), ale i zde by měla být určitá předběžná výhrada. Jí navíc podporuje argument, že zde prezentovány Jaspersovy politické a mezinárodněpolitické myšlenky logicky mají kontext občana a tedy v případě Jasperse občana jiného státu, zatímco filosofická témata jsou lidem společná. Jinou limitou práce je její rozsah a s tím související výběr směrů zaměření studijního úsilí. Při seznamování se s touto prací mějme zejména na paměti že její schopnost plnit stanovený cíl je omezena tak, jak je omezena možnost komplexity prezentace Jaspersova díla, a ta je, při zohlednění jeho rozsahu, patrná. Ačkoliv mnoho částí této práce má prezentující, interpretační charakter, není interpretace jejím prvotním záměrem.

Cílem diplomové práce je seznámit odbornou veřejnost s přínosem Karla Jasperse v oboru mezinárodní politiky.

⁶ Publikace byla vydána roku 1966, o rok později bylo už sedm dalších vydání.

To znamená postihnout témata, postoje, vůbec reflexi mezinárodní vztahů a tímto postihnutím nemůže v žádném případě být jen poukaz na související texty či jejich interpretace bez zasazení do filosofického kontextu a jako celek prezentováno v souvislosti s osobností Karla Jaspersa vůbec. Záměr ale na druhou stranu ospravedlňuje činění výběru z pojednávané oblasti, což je zároveň v souladu s rozsahovými možnostmi diplomové práce. Je přitom nutné chápat účelnost této práce jako výsledek snad vyváženého a strukturovaného pojednání spíše než rozsáhlého katalogového vyjmenování dílčích částí systému bez postihnutí jeho celistvosti.

V souladu s těmito úvahami jsem se při rozmyšlení konceptu diplomové práce ubíral spíše směrem k pozdějším Jaspersovým spisům, jednak pro jejich výše zmíněné kvality, ale také i pro jejich větší myšlenkovou komplexitu a přítomnost cenných, zpětně hodnotících prvků. Toto směřování studijního úsilí jsem pak zachytil v následující strukturační:

Práce je rozdělena na dva hlavní oddíly: filosofickou část a mezinárodněpolitickou část. Nejprve je přitom zaměřena pozornost na oblast filosofie, aby pak na tomto základě bylo možné přistoupit k prezentaci oblasti mezinárodní politiky⁷. Každá z těchto oblastí je uvedena statí zachycující povahu a duchovní polohu následujícího, představující určitý rámec, ve kterém je pak podrobněji pojednáváno. Připojeny jsou statě, vystihující společné rysy rozebíraných témat a částečně tak syntetizující pojednávanou myšlenkovou oblast. Hlavními body filosofické části jsou pak:

- základní momenty Jaspersovy filosofie v rozvrhu dvanácti pozdějších rozhlasových přednášek (jedná se zejména o části o tom, co je filosofie a jaký je její původ, objímající, myšlenka Boha, nepodmíněný požadavek, člověk, svět, dějiny lidstva, filosofické vedení života)
- Jaspersova filosofická víra (s poukazem na stejnojmennou autorovu publikaci)

⁷ Přesto, aby bez předběžného seznámení se s filosofickou částí byla povrchní orientace (bez nutnosti hlubšího ponoru) alespoň vůbec možná, uvádím v závěru jakýsi zjednodušený výklad některých částých Jaspersových filosofických pojmů.

- Další témata Jaspersovy filosofie, v předchozím explicitně nevystižená (zejména fenomén existence a její projasňování, šifry transcendence)

V mezinárodněpolitické části je pozornost zaměřena zejména na publikace mezinárodněpolitického charakteru (určením i významem⁸), u ostatních politických publikací bez významného mezinárodního kontextu se omezují na konstatování jejich existence. Hlavními body této části tedy jsou:

- Otázky související s německou duchovní situací v reflexi druhé světové války, zachycené ve spisu „Otázka viny“
- Témata spojená s Evropou, jejímu postavení „ve změněném světě“ (poválečném), její identitou sdílenou evropskými národy
- Atomová bomba jako významný mezinárodněpolitický a filosofický fenomén posledních desítek let

V závěru práce je shrnuta paralela obou pojednávaných oblastí a je nastíněn význam Jaspersova díla v celkovém kontextu evropského a světového myšlení druhé poloviny 20.století zejména se vztahem k současnosti.

Je třeba se ještě předběžně zmínit o problému překladů. Při studiu Jaspersových textů lze na tyto problémy narazit ve dvou projevech: Jednak je to nesnadnost překladu některých Jaspersových filosofických termínů („das Umgreifende“, „das Selbstbewusstsein“, „das Selbstsein“), o nich je jednak pojednáno ve filosofické části, dále je jejich zjednodušený stručný popis připojen v závěru práce. Jiným (a horším) projevem problému překladů je však skutečnost různých překladů stejného původního termínu u různých vydavatelů Jaspersových spisů v češtině. Tato skutečnost v určitém ohledu komplikuje první porozumění Jaspersovým do češtiny přeloženým textům. Rád bych na tomto místě poznamenal, že překlady českého nakladatelství Oikúmené se mi v tomto ohledu jeví jako vynikající, dobrá úroveň

⁸ Na příklad významná Jaspersova publikace „Otázka viny“ je sice zaměřena na německou otázku, navíc ještě historicky specifickou – v situaci po druhé světové válce – , její myšlenkový význam je však nesporně mezinárodní: O možné aplikaci na jiné obdobné společensko-historické reality svědčí (kromě celosvětové popularity spisu prokazatelné množstvím překladů) i první vydání spisu u nás jako snaha o paralelu reflexe stalinistického systému.

překlady Jasperse je u nakladatelství Mladá fronta, naproti tomu nakladatelství Vyšehrad pravděpodobně problematice překladů nevěnovalo dost pozornosti.

Na závěr zde ještě připojím spíše vedlejší poznámku k výběru tématu diplomové práce. Pro volbu netypického tématu práce – jež byla vedena iniciativou poznání Jaspersových mezinárodněpolitických prací – bylo z administrativních důvodů nutné nalézt podporu mnoha vedoucích pracovníků vysoké školy (děkan fakulty, vedoucí Střediska mezinárodních studií Jana Masaryka, proděkan pro pedagogiku, vedoucí diplomové práce, vedoucí katedry filosofie, a další). Při projednávání zadání tématu diplomové práce jsem se ve všech zmíněných případech setkal s vyjádřenou podporou zpracovávaného tématu a se zájmem o diplomovou práci po jejím zpracování. Mimořádně vstřícné postoje v souvislosti s touto prací považuji za projev otevřeného a duchovně nakloněného prostředí na fakultě mezinárodních vztahů a fakultě informatiky a statistiky a považuji je za směr, jež by mohl být příkladný pro koncepční směřování školy jako celku.

Filosofické dílo a reflexe mezinárodní politiky v díle Karla Jaspere

I. Úvodní část

1. Život, dílo a filosofie Karla Jaspere

Karl Jaspers se narodil 23. února, 1883 v Oldenburgu (pobřeží Severního moře), v rodině bankovního ředitele a poslance zemského sněmu Karla Wilhelma Jaspere. Jaspersovi předkové byli kulturně, dialektem i mentalitou blízcí spíše Holanďanům než Němcům.

Po maturitě na humanistickém gymnáziu studoval Jaspers na přání otce práva v Heidelbergu a Mnichově, uzavřel však pouze tři semestry, častěji totiž už v té době navštěvoval přednášky z dějin umění a filosofie. Kvůli plicním potížím studia přerušil a na léčebném pobytu v lázních Sils-Maria se rozhodl studovat medicínu, patrně už tehdy se záměrem stát se psychiatrem. Toto studium ukončil roku 1908 disertací „Stesk po domově a zločin“. Rok na to začal působit na psychiatrické klinice v Heidelbergu, která v tehdejší Německu údajně patřila k vůbec nejlepším. Jaspersovy další rané práce – o vývoji a procesech psychických onemocnění, o pojmu demence, o klamných vjemech, atd. – ukazují vázanost jeho přístupu k psychickým onemocněním na pozici „genetického porozumění“, což byla orientace pocházející z tzv. duchovědné psychologie Wilhelma Diltheye. V roce 1913 se Jaspers habilitoval u novokantovce Wilhelma Windelbanda pro obor psychologie. Tehdy prudce se rozvíjející psychoanalýzou zůstal Jaspers nedotčen⁹, což je překvapivá charakteristika pro více myslitelů, působících nebo formujících se před první světovou válkou v Heidelbergu.

Spolu s dalšími heidelberskými akademiky patřil k užšímu okruhu přátel historika, sociologa a ekonoma Maxe Webera, jehož Jaspers považoval zároveň za „nejplnokrevnějšího filosofa naší doby“, dokonce za „největšího Němce naší epochy“.

Weberův vliv na Jaspersa byl větší, než by se na první pohled mohlo zdát, ať už jde o jeho rané chápání vědy a vědeckosti, či o vztah k pravdě a objektivitě, zejména však díky nasměrování Jaspersova celoživotního kritického sledování intervencí moderní vědy, techniky a racionality do individuálního, společenského i politického života (o tom víc v kapitole II.2 „Soubor rozhlasových přednášek „Úvod do filosofie““). Weberovu základnímu přesvědčení, že žádná věda není s to člověku říci, co má dělat, ale nanejvýš to, co za určitých předpokladů a s převzetím všech rizik dělat může, že věda nám kromě toho nanejvýš odhalí racionální důsledky a souvislosti toho, o co vlastně usilujeme, že však každé rozhodnutí, životní právě tak jako politické, je nakonec vždy a výlučně jen osobní věcí, jen naší vlastní odpovědností, zůstal Jaspers věrný po celý život. Těžiště svého zájmu ovšem od Weberových analýz objektivních struktur sociálního chování a jednání v situaci kapitalistické kalkulace a technické racionalizace světa přesunul k nejširším podmínkám a předpokladům individuálního rozhodování samého: k možnostem přebírání odpovědnosti a k analýze cílů, které ani v situaci moderního světa nemusí být jen egoistické a pragmatické. Weberovi Jaspers věnoval několik statí, poslední v roce 1962.

Jaspers se habilitoval prací „Všeobecná psychopatologie“, která nesla podtitul „Rukověť pro studující, lékaře a psychology“. Jednalo se o materiálově založenou studii, psychiatrickými otázkami v nejvlastnějším smyslu slova se však zabývala jen okrajově, její záběr byl spíše filosofický, a to i přes Jaspersův požadavek v úvodu knihy jasněji rozlišovat tyto oblasti. Byla filosofickou nejen v přesvědčení o terapeutické hodnotě, ale i v obecné intenci. Pro zkoumání duševních jevů se totiž pokusila využít tehdy ve filosofii vládnoucího teoreticko-metodologického protikladu porozumění a vysvětlení. Každý z obou těchto odlišných přístupů k látce totiž podle Jaspersa otevírá jen určitou oblast duševního života, a proto je třeba oba navzájem kombinovat: Vysvětlení je údajně možné spíše v případech „vnějších“ kauzálních souvislostí jednání, které probíhají většinou nevědomě, porozumění má naproti tomu podle Jaspersa více rovin. Jako statické porozumění fenoménům se orientuje na přiblížení duševních, pacientem vědomě prožívaných stavů, na jejich popis a

⁹ Na jednom místě své publikace „Filosofická víra“ dokonce uvádí, že psychoanalýza bylo psychoterapeutickým hnutím, jež se rozšířilo ve zmatený světový názor a jež mělo částečnou pravdu v demaskování prolhaného světa a závislosti na něm.

diferenciaci. Genetické porozumění má charakter vcítění do podmínek a souvislostí vzniku určitých psychických skutečností; má podobu duševního života vůbec a má otevírat horizont, před nímž je možné uchopit soudržnost jednotlivých psychických elementů v celku, s ohledem na individualitu člověka jako svébytnou jednotku. Ve své době měla kniha pověst jednoho ze základních děl psychiatrie, v roce 1946 však musela být fundamentálně přepracována s ohledem na emancipaci a další vývoj oboru. Další přepracování se ukázalo nutným v roce 1953. Na souvislosti Jaspersova působení v oblasti psychiatrie a psychologie s filosofií bude ještě poukázáno v kapitole II.2 „Soubor rozhlasových přednášek „Úvod do filosofie““.

Za další doklad Jaspersova směřování k filosofii je možné označit jeho další spis, uzavřený roku 1919 a nadepsaný „Psychologie světonázorů“. Zde se poprvé objevují témata později rozvinutá do úvah blízkých existenciální filosofii (objevuje se zde pojem „mezní situace“). Záměrem, který chtěl Jaspers v této knize naplnit, bylo porozumění duševnímu životu v celku, v jeho „krajních horizontech a posledních silách“. Nejednalo se mu zde ovšem tolik o psychologii možných postojů ke světu a možných obrazů světa, jako spíše o zachycení těch duševních sil a popudů, jež se za světonázorovými manifestacemi skrývají a které jimi nemohou být zcela uspokojeny. V úvodu knihy Jaspers poznamenává: „V konfliktu vědeckých poznatků a živoucí osobnosti nehraje jednoduše roli to, co je pro kohokoliv stejnou měrou empiricky a logicky správné. V diskuzích bylo vždy cítit ještě něco jiného. Zajímavou se tedy nezdá naše potřeba prosadit se a mít pravdu, ale jakési něco, které není zcela uchopitelné, ačkoliv právě ono se zdá vytvářet hranice mezi lidmi. Vnímám jsem to i při veřejných projevech badatelských osobností mezi psychiatry, a sice jako to, co mezi nimi způsobuje spřízněnost nebo nepřátelství, a to nezávisle na vědecké správnosti.“ V každém světonázoru jsou totiž podle Jasperse přítomné zvláštní statické elementy, které ovlivňují obecné způsoby chování člověka, a ty je třeba odlišovat od vlastních obrazů světa. Světonázory jsou pak podle Jasperse objektivacemi, které ovlivňují jednotlivé postoje. Vůči nim přesahující, transcendentní charakter mají ovšem procesy, které vytvářejí obecný život lidského ducha, ony duchovní síly, pro které a ze kterých se obě tyto složky, statická a objektivovaná, spojují do celků. Pro pochopení jednotlivých duchovních typů se vedle orientujících hodnocení stává důležitým právě pojem mezní situace (utrpení, smrt, boj, náhoda, vina, atd.), jejichž obsahy a typy Jaspers vyvozuje z filosofie, zejména

Kierkegaardovy a také Pascalovy, Nietzscheovy a dalších, případně z náboženské literatury¹⁰. To, co je mezním situacím společné, je, že v předmětném světě, vždy rozpadlém do subjekt-objektového vztahu, není nic pevného, nic nepochybně absolutního, žádná opora. Vše plyne, je neklidným pohybem v kolotoči otázek, všechno je relativní, konečné, rozpadá se do protikladů, nic není celkem, absolutnem, či bytostí. Tyto mezní situace jako takové jsou pro život nesnesitelné, i když většinou zůstávají skryté. Dostáváme se s nimi do styku v podobě kolize, případně rozkladu hodnot, kdy dochází k nárazu na hranice našeho pobývání ve světě, a v důsledku toho k rozvolnění nebo dokonce k pádu duchovních opor našeho života, které jsme si v jeho průběhu většinou namáhavě vytvořili: usazených a ustrnulých vztahů ke světu, navyklých životních a myšlenkových postojů, předsudků i „nedosudků“, atd. Jedině v mezních situacích vnímá člověk svět v jeho původnosti, rozhoduje se plně a opravdově, jen sám za sebe, odkud a jak bude znovu budovat opory svého života. Snaha o překonání duchovního postoje rozkladu (nihilismu, skepticismu), který odtud nutně vyrůstá, může ovšem jednotlivce právě tak vést zpět do ohraničeného, pevného příbytku života, jako může směřovat do nekonečné otevřenosti duchovního pohybu, v němž se nám odhalují naše nejvyšší nebo i krajní duševní síly. Už zde, v úvahách o psychologických základech světonázorů, směřoval Jaspers nepochybně do „prostoru, který musí prosvětlovat filosofie“.

V následujícím období Jaspers pracuje na rozsáhlém díle, třísvazkové „Filosofii“, vydané r.1932. Tematické rozdělení na svazky (Filosofická orientace ve světě, Projasňování existence, Metafysika) zde vystihuje podstatné části Jaspersova filosofického záběru a rozpracovává témata implicitně obsažená už v jeho předchozích pracích. Podrobněji se je snažím postihnout ve filosofické části této práce (více v úvodu k filosofické části).

Krátce před vydáním „Filosofie“ vydává Jaspers ještě spis „Duchovní situace doby“, který svým společenským vlivem záhy nabyl na významu. Spis vznikl z Jaspersových heidelberských přednášek a seminářů, které měl v rámci studia úvodu do filosofie v letním semestru 1930. Překvapivě v té době existovala určitá animozita

¹⁰ Zajímavá Jaspersova poznámka je k tomu v závěru „Úvodu do filosofie“, kde pojednává o způsobu studia filosofie, konkrétně v části zmiňující, kde všude je obsažena filosofie (o tom víc v kapitole II.2 „Soubor rozhlasových přednášek „Úvod do filosofie““).

akademické filosofie vůči Jaspersovu pojetí filosofie, jež údajně spolu s tradicí chtěla zničit i obor sám. Filosofovat tehdy pro Jasperse neznamenal ani tak akademický výkon „vědecké filosofie“, jako spíš angažované zaujetí takové pozice, „která usiluje učinit život skutečností“. Jaspersovu formulaci je ale třeba chápat ne jako uskutečňování nalezené pravdy dějin, ale vždy a pouze jako její „hledání“, vycházející z odpovědnosti k vlastní existenci, o vnímavé přijetí světa s ohledem na to, co svět přesahuje: „Vědomí, že existuje původ, pudí člověka k jeho hledání, které zároveň usiluje, aby si bylo vědomo sebe sama, a tak vystupňovalo svou připravenost přijmout bytí všude, kde je jím osloveno.“ Z hlediska vývoje německého meziválečného myšlení byla Duchovní situace doby originálním pokusem o diagnózu doby, jehož jasnozřivost byla plně doceněna až později. Z hlediska intelektuální biografie bývá kniha uváděna jako doklad vnitřní i vnější radikalizace Jaspersova myšlení a stává se symbolem přechodu od nezaujatého, víceméně jen psychologicko-psychiatrického zkoumání lidského života k analýze filosoficko-existenciální a od politické zdrženlivosti k politické, i když nadstranicky pojaté, angažovanosti. Dobu dvacátých let Jaspers vykládá jako situaci krize, a to takové, která otřásá duchovní existencí celé epochy. Není uchopitelná jen jako krize ekonomická, případně politicko-sociální, je fundamentálnější a svou povahou zasahuje západní lidstvo vůbec. Nestačí ji proto jen popisovat, musíme ji přijmout jako svou mezní situaci, v níž jsme vystavováni nicotě a strachu, její nebezpečné víry jsou podle Jasperse vytvářeny spodními proudy procesů novověku: pokračující emancipací lidského vědomí a jeho rozšiřováním, a vedle toho intelektualizací poznání. Ta produkuje pouhé faktické, „lexikální“ vědění bez širších souvislostí, vede k technické racionalizaci světa – a tak zakládá převahu technických a byrokratických aparátů nad člověkem a zapřičiňuje rozpad všeobecně závazných transcendentních, nadindividuálních a individuum zavazujících hodnotových systémů. Důsledkem je zmasovění člověka, jeho nivelizace a odosobněná zaměnitelnost, které nakonec otevírají cestu iracionalismům všeho druhu: glorifikaci vitálního, mysticismu rasy a krve a jednostrannému nacionalismu. Skutečnost, v níž existujeme, se projevuje v protikladech, jež jsou v zásadě nezrušitelné: bytí a jsoucno, tělo a duch, masa a jednotlivec, atd. A proto ani není možné, aby se pro jakýkoli problém hledala a nabízela řešení, která by chtěla být definitivní. Lidská touha po syntéze antinomií je tak na jedné straně vždy odsouzena ke ztroskotáním avšak právě ve vzdoru, ve kterém se potvrzujeme proti pokušení nihilismu, jež se odtud zdá nevyhnutelně

plynout, se uchovává důstojnost naší osoby. Vědomí svobody se v člověku vzněcuje z rozmanitosti protikladných možností a zároveň se zniterňuje jeho vlastní transcendence. Ideje, které by odpovídaly příslušné situaci a ukazovaly cestu, se mohou ke své skutečnosti prolomit pouze na základě individuálně provedeného „sebeprojasňování“ (sebereflexe), které už samo jako takové představuje změnu situace. A pouze v solidaritě těch, kteří stále znova troskotají, kteří stále znovu zde a nyní prokazují odvahu duchovní samostatnosti a svobody, se dosahuje sebeuskutečnění, tj. toho, co se smí nazývat právem být člověkem, základem lidství.

Vzdor svému rozhodnému individualismu a požadavku překonávání „jen“ daného není Jaspers – jako třeba Nietzsche – žádným kritikem nebo dokonce bořítelem hodnot. Kontinuita západní kultury a jí tradovaných hodnotových měřítek je pro něho rozhodnou podmínkou smysluplné existence člověka. Věrnost tradici zde má silné konzervativní rysy. Zdůraznění antické a křesťanské tradice filosofie proto nemá v Jaspersově analýze jen charakter distance od zabydlujícího se nacionálního socialismu, který právě toto dědictví házel přes palubu, a tím mnohé přiváděl k jejich nalehnutí na nové rasové teorie. Jaspersovo tragicko-heroické vidění světa, jeho etický patos oslavovaly idealismus mladé generace, aniž ji vedly k jakémukoliv koketování s iracionálním, a jeho aristokratický požadavek duchovní samostatnosti jim ukazoval smysluplný cíl. Několik rychle následujících vydání dokládá ohlas, s jakým se malý spisek setkal. Je pokládán za jasnozřivou předpověď situace lidského ducha na dlouhou dobu dopředu. V určitém smyslu pro každou úvahu o situaci lidstva platí slova, jimiž Jaspers svůj spis uzavírá: „Co se stane, to nám neřekne žádná, jakkoliv naléhavá úvaha, ale bude to vždy člověk, který žije a řekne to svým bytím. Varovná prognóza o tom, co je možné, má pouze tu úlohu, že člověku připomene jej samého.“

Osm let po vydání varovného spisu „Duchovní situace doby“ vypuká válka, která svým rozsahem má přesáhnout všechna dosud představitelná měřítká. Roku 1942 byla paní Gertrud Jaspersová (rozená Mayerová) pro svůj židovský původ aktuálně ohrožena deportací do vyhlazovacího tábora. Jaspers, ačkoliv zpočátku o nacismu prohlašoval, že je to celé opereta, se po Hitlerově nástupu k moci snažil chovat nenápadně – zastavil například své předchozí výpady proti „rasovému blouznění“ – a mohl také zpočátku publikovat. Na univerzitě byl přesto považován za nespolehlivého

(dovolil si například přednášet o filosofických a politických problémech ve starozákonních židovských knihách Jeremiáš a Jób, celé týdny věnoval se studenty pozornost dílu B.Spinozy, atd.). Už v roce 1935 se Jaspers sám zřekl vedení semináře a o dva roky později byl poslán do výslužby, oficiálně z důvodu potřeby „zjednodušit správu“ filosofického ústavu. Od roku 1938 už nesměl publikovat.

Pokusy o emigraci (usiloval o místo po G.Fraytagovi v Curychu, jeho odchodu do USA se snažili napomoci Thomas Mann a Albert Einstein, v roce 1938 dostal neoficiální pozvání k řádné profesuře do Istanbulu, o rok později se ho etnolog Lévy-Bruhl snažil přivést do Paříže) byly nejrůznějšími způsoby znemožněny z oficiálních míst, i když na druhé straně zcela otevřený teror proti tehdy už světově známému mysliteli si před válkou úřady dovolit nemohly. Poslední možnost emigrace se začala rýsovat v roce 1941. Basilejský lékař A.L.Vischer se snažil zprostředkovat Jaspersovo povolání na tamní univerzitu pomocí tehdejšího státního sekretáře na ministerstvu zahraničních věcí Ernsta von Weizsäckera, otce pozdějšího německého prezidenta Richarda von Weizsäckera. Jednání však ztroskotala na zákazu úřadů: paní Jaspersové bylo zakázáno, aby manžela do Švýcarska doprovázela. Jaspers proto zůstal v Německu, sepsal závěť, pro oba obstaral cyankáli, a protože gestapo chodilo zatýkat k ránu, připravoval je pro oba každý večer na noční stolky. Místními úřady mu byl dokonce znemožněn i pokus o koupi společného hrobu.

Svou situaci však Jaspers nepřijímal odevzdaně. V době největšího nebezpečí během války byla paní Jaspersová opakovaně ukrývána pod jménem Wittmanová u rodinného přítele Emila Henka, který byl konspirativním způsobem od známých v Berlíně několikrát upozorněn na přípravy akcí proti „smíšeným manželstvím“. Na jaře roku 1945 byla Jaspersovi touto cestou varováni, že v rámci „konečného řešení“ jsou oba určeni do transportu na 14.dubna. Ale už 30.března obsadily Heidelberg americké jednotky.

Od roku 1938, kdy byla Jaspersovi zakázána publikační činnost, rozpracoval několik dalších spisů, takže brzy po válce přichází s „Otázkou viny – příspěvkem k německé otázce“, se spisem „O počátku a cíli dějin“, a zejména s prvním dílem filosofické logiky „O pravdě“. Jaspers se zde pokusil prokázat možnost, plodnost a nutnost metafyziky jako zvláštního způsobu vidění a řešení problémů, a sice těch, které podle

něho nejsou formulovatelné a řešitelné prostředky vědy. Staví se tím do protikladu k Husserlovu spisu „Filosofie jako přísná věda“ a ke Carnapově studii z prvního ročníku časopisu vídeňského novopozitivistického kroužku „Poznání“, programově nadepsané „Překonání veškeré metafyziky logickou analýzou jazyka“. Jaspers pro filosofii trval i na těch otázkách, jejichž „vědecké“ řešení nakonec nutně naráží na hranice lidské svobody, smyslu života a cílů jednání, odpovědnosti a svědomí, což je tedy v rozporu s Husserlovým postulátem „čistoty“ filosofie i s novokantovským ideálem „vědecké filosofie“ a jejím omezováním na univerzální metodu poznání, stejně jako se záměrem redukce filosofie na „logickou analýzu jazyka“, jak ji proklamoval „vídeňský novopozitivismus“.

Metafyziku podle Jasperse není možné diskvalifikovat poukazem, že její věty jsou jen zdánlivá tvrzení, založená na logických nedostacích jazyka (jak tvrdil R.Carnap). Jaspers zdůrazňoval, že idea plného podrobení gramatiky logice jazyk ničí – a spolu s tím i každou možnost ptát se po tom, co nemá charakter jen předmětného vědění (ve smyslu Wittgensteinovy teze: „O čem nelze mluvit, o tom je třeba mlčet“): Jaspers naproti tomu ukazuje svébytnost jazyka ve vztahu k bytí: „To, co je v gramatice nelogické, je z velké části výrazem pravd, které jsou formální logice nepřístupné. Formální logika je jen jednou z opor jazyka, není absolutní, jakkoli nepostradatelná. Tak jako v matematice není objev znaku ničím vedlejším, nýbrž souvisí s objevem nové oblasti a umožněním nekonečných operací, tak je také jazyk něco jako věc sama.“ Také zde se Jaspers vydává cestou vzájemného vymezení vědy a metafyziky, a znovu nikoli proto, že by chtěl vědu zpochybnit¹¹, ale jen proto, aby upřesnil její hranice, za kterými „sice nutně přestává poznání, nikoli však myšlení“, protože „poznání předmětů světa ještě není poznáním celku světa“.¹² Metafyzika je možná, nikoli sice jako věda, ale jako analýza existence. Jen v ní se dostáváme k tomu, co nás i vědu přesahuje.

Vědecké poznání je pro Jasperse neustále tím, čím podle něho bylo od svých počátků v antickém Řecku: „metodickým poznáním, jež se nám vnucuje jako jisté a všeobecně platné“. Oproti takto vymezené moderní vědě, která naše jednání

¹¹ Naopak v dodatku k „Úvodu k filosofii“ právě uvádí, že je žádoucí, aby si filosofující nejdříve osvojil metody typické pro vědu studiem některé vědní disciplíny, přestože tyto metody nebude možné zcela aplikovat na filosofii.

zaměřuje navenek, je filosofie jednak nevědění, které otevírá celek, a zároveň i vnitřním jednáním, ve kterém se nám ukazuje „jiná a hlubší síla myšlenky, která už není oddělena od svého předmětu, ale v niternosti mé bytosti je výkonem, v němž se myšlení a bytí stávají identickými“. To není nějaká jednoduchá realisticky kolorovaná teorie odrazu, případně představa korespondence skutečnosti a vědomí, pravda není ani ničím reálně nebo objektivně existujícím jako věc, k níž se můžeme přibližovat vědecky kontrolovatelným postupem. Naopak se vyzvedá její existenciální zakotvenost a její existenciální ospravedlnění. Pravda je podle Jasperse vždy jen prolamováním k pravdě, je možné ji zahlédnout jen v hloubce existence a posvětit důsledky, které odtud vyvodíme pro život. Tedy otázku po původu pravdy je podle Jasperse sice možné uchopit ontologicky jako otázka po původnosti bytí, ale jen za předpokladu, že bytí bude vyloženo jako identické s transcendencí, s tím, co nás přesahuje a co je původem všeho. S bytím se nikdy nemůžeme setkat jako s objektem dostupným našemu vnímání a přístupným bezprostřednímu poznání. Kdykoli se myšlení chce ujistit bytím, vždy se mu rozpadá do různých podob toho, co nás přesahuje, „do různých způsobů přesahu“. Na hranicích vědění je nikoli nic, ale spíše se zde ukazuje to, co už nemůžeme vědět.

Zmíněnými způsoby přesahu, do nichž se nám bytí rozpadá, jsou:

- Pobývání. To, že je každý z nás živou bytostí, obklopenou prostorem vlastní zkušenosti, do něž musí vstoupit vše, co pro nás má být skutečné. Korelátům pobývání a jiným způsobem, v němž se nám bytí může odhalit je
- Svět jako prostor, v němž se musí projevit všechno, co vůbec je.
- Vědomí vůbec, které je médiem všeobecně platného myšlení.
- Duch, jímž jsem svou účastí na idejích, které vytvářejí smysl a zakládají celek.
- Výše jmenované jsou imanentními způsoby přesahu.
- Existence je takovým přesahem, který se týká naší vlastní bytosti, je tím, co člověk získává ze vztahu k vlastním možnostem jako šanci být sám sebou.
- Transcendence, ke které je člověk proto existenciálně odkázán, která jakožto všeobjímající skutečnost umožňuje jeho svobodu.
- Rozum, který je silou hledající jednotu a odkrývající pravdu.

¹² Právě vymezování a uvědomování hranic je úkolem „Filosofické orientace ve světě“.

Zdrojem nepravdy pak podle Jasperse není nic jiného než izolace a prosazování pouze jednoho z oněch právě uvedených způsobů, do nichž se pro individuum, které se chce bytím ujistit, bytí rozpadá (tj. jednostranná vzájemná izolace pobývání, světa, vědomí, ducha, existence, transcendence a rozumu), jakkoli se nám jimi původně ukazovalo právě to, co nás přesahuje. Pravda je tedy něco, co vznáší nárok na totalitu vědění, na univerzalitu platnosti a jednotu podoby, co je však neseno výlučně silami individua, jež je jí zasaženo, a proto je pravda o sobě nakonec vždy ve svých nárocích nedosažitelnou a neproveditelnou. A právě proto nemůže být ani něčím, co má pevný tvar a jednoznačný obsah, nýbrž je jen trvalou otevřeností svého hledání a uskutečňování. Může být přítomna třeba v nejpůvodnějším nazírání různých náboženství, v umění, poezii či filosofii, a přibližuje se jí právě tak síla rozumu jako láska, anebo i schopnost „četby“ samotných šifer transcendence. Žádá-li člověk po vědě víc, než ona může poskytnout, jako třeba informace o smyslu a cílech života, o správném jednání, atd., pak se spolu s oborem platnosti vědy (který je fatálně vždy dílčí) pokouší překročit i její hranice ve filosofickém smyslu. Důsledkem je vytváření vědeckých pověr, jejichž typickými reprezentanty jsou pro Jasperse psychoanalýza, marxismus a rasová teorie. V „epoše simplifikací“, v níž podle Jasperse žijeme, zde byly psychologie, sociologie a biologická antropologie zbaveny své vědeckosti a proměněny v pouhý světový názor, v němž úspěch mají hesla, hrubé antiteze a vševysvětlující univerzální teorie“.

V roce 1948 Jaspers definitivně odešel z Heidelbergu do Basileje, kde roku 1969 zemřel. V tomto období Jaspers filosoficky tematizuje světové dějiny a dějinnost vůbec, z čímž souvisí i jeho zesílený zájem o velké postavy dějin filosofie. Z tohoto úsilí pak vzešlo jednak dílo *Velcí filosofové*¹³ (1957) a také posthumně vydaný, ale už na počátku padesátých let napsaný *Úvod ke světovým dějinám filosofie* (vydáno r. 1982), které nakonec shrnul všechny Jaspersovy práce na tomto poli.

2. Vztah filosofie a mezinárodní politiky v díle Karla Jasperse

¹³ V popředí Jaspersova zájmu jsou osobnosti: Platón, Augustinus, Kant, Sokrates, Budha, Konfucius, Ježíš, Anaximandros, Hérakleitos, Parmenidés, Plótínos, Anselm, Spinoza, Lao-c' a Nágardžuna.

Na Jaspersovo mezinárodněpolitické dílo lze pohlížet z různých perspektiv. Jednou je požadavek úplnosti filosofického díla co do tematického záběru, které se etickým otázkám, rozšířeným na dnešní státní a mezinárodní reality nemůže vyhnout (připomeňme, že Kant – tyto otázky vydatně tematizující – je pro Jasperse jedním z největších filosofických zjevů). Přesto se nedomnívám že by tento pohled byl relevantní. U Jasperse jsou to jiné motivy vedoucí ho k politickému zaměření: vychází z jeho základních filosofických myšlenek, zdůrazňujících existenci puzení k hledání správného zakořeněnou v lidské podstatě a nutnost vzájemné komunikace jako prostředku k tomuto hledání.

Ta se třeba projevuje ve snaze dobrat se pravdy o vině Němců za druhou světovou válku. Jaspers se natolik cítí být fixován Němectvím, že se tomuto tématu nemůže vyhnout. Naopak těžce nese kritiky, obvinující ho z falešného posuzování v situaci, kdy sám Německo opustil (což bylo především přání jeho manželky, údajně trpící v Německu vzpomínkami na pronásledování Židů). To se také projevuje ve snaze tematizovat základy evropanství v době, kdy mají být znovuzaloženy podmínky pro společnou existenci evropských národů v míru a spolupráci. Nakonec vidíme tyto motivy i v myšlenkách o lidství vůbec, radikálně znovuvystoupivších na pozadí atomové hrozby.

Do této oblasti lze zařadit následující spisy: Die Geistige Situation der Welt (Duchovní situace doby), Psychologie der Weltanschauungen (Psychologie světónázorů), Vom europäischen Geist (O evropském duchu), Die Atombombe und die Zukunft des Menschen (Atomová bomba a budoucnost lidstva), Freiheit und Wiedervereinigung (Svoboda a znovusjednocení), Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus (O podmínkách a možnostech nového humanismu), Lebensfragen der deutschen Politik (Životní otázky německé politiky), Wohin treibt die Bundesrepublik? (Kam se žene spolková republika) a dále vydaná odpověď („Antwort“) na kritiky vůči této Jaspersově práci.

Protože se mnoha zmíněnými publikacemi – zejména politickými, zaměřenými na situaci bývalého „západního“ Německa – dále nebudu zabývat, zmíním se zde jen ve stručnosti, že tyto publikace jsou překvapivě podrobně zaměřeny, nemají charakter obecných filosofických konceptů v jakém je psán třeba Kantův spis „K věčnému

míru“¹⁴. Konkrétní politická orientace, která v důsledku znamená současnou neaktuálnost, se tolik netýká publikací mezinárodněpolitických: „Otázka viny“ je sice německou otázkou, politicky nahlížená vina je ale mezinárodního charakteru a filosoficky nahlížená vina také. Publikace „O evropském duchu“ a „Atomová bomba a budoucnost lidstva“ se samy vymezují jasně mezinárodněpoliticky a jejich současnou aktuálnost lze předpokládat. V souladu s tím je jim také věnován náležitý prostor.

¹⁴ Kant, Immanuel: *K věčnému míru*, Oikúmené, Praha 1999

II. Filosofická část

1. Některé prvky Jaspersovy filosofie v předválečném díle

Předběžný náhled do filosofie Karla Jaspere jsem už učinil v úvodu této práce. V této části, kterou se snažím úžeji profilovat na filosofickou oblast, se pokusím ještě vystihnout některá podstatná témata Jaspersova základního filosofického díla – už zmíněné třísvazkové „Filosofie“ z r.1932. Jedná se tedy ještě o předválečnou práci, čemuž odpovídá i tematické zaměření – v dalších částech uvidíme, že v některých momentech Jaspersova filosofování později došlo k posunům. Kniha je Jaspersovým nejrozsáhlejším předválečným dílem (pracoval na něm asi od roku 1921). Tři svazky jsou tematicky rozděleny:

- prvním oddílem je „Filosofická orientace ve světě“
- druhým „Projasňování existence“
- třetím „Metafyzika“

Smysl filosofické orientace ve světě, osvětluje Jaspers nejprve tematizací světa: Svět je podle Jaspere jen celek toho, co před nás vystupuje vždy jen jako určité bytí objektů a co je obsahem všeobecně platného poznání, vlastně tedy souhrnem objektů poznávaných vědou. Ale vědecká orientace ve světě naráží na své hranice právě v tom, že vše, co poznává, je vždy jen určité bytí světa, a nikoliv svět vcelku. To filosofii staví před úkol, aby usilovala řešit otázku celku, aby pronikala k bytí, které se ukazuje až za hranicemi vědeckého poznání. Předpokladem vymezení této hranice ovšem je, že vědeckým poznáváním světa projdeme a že si je osvojíme, neboť „vědecké poznání je nepominutelným momentem filosofování“. V tomto smyslu znamená filosofická orientace transcenci vědecky poznatelné objektivní skutečnosti.

Antropologická tendence této orientace musí být proto nutně doplněna metafyzikou, tematizující transcenci jako takovou a obracející se k objímajícímu bytí, které je zároveň původem všeho bytí jednotlivého i zdrojem veškeré svobody.

Středním členem, spojujícím objektivní vědění (tj. vědění vědy) s transcendencí jako základem všeho bytí, je člověk, svébytlý (*das Selbstsein*), rozvrhující se z vlastního původu, přesahující pouhou objektivitu a poznávající tak transcendenci.

2. 12 rozhlasových přednášek „Úvod do filosofie“ – vystižení základních momentů Jaspersovy filosofie

Publikace „Úvod do filosofie“ – koncipovaná jako rozhlasové přednášky je jedním z posledních Jaspersových děl (vydána byla r. 1953). Shrnuje nejpodstatnější filosofické momenty, které se zde snažím nastínit jako podklad pro porozumění Jaspersovým mezinárodněpolitickým dílům. Cenná je především skutečnost, že tyto momenty jsou zde znovuotevřeny v autorově pozdějším životním období, kdy znovu promyšleny zaznamenaly i některé změny (zejména otázky týkající se filosofické víry¹⁵), stejně jako přibližná časová shoda spisu s Jaspersovými mezinárodněpolitickými pracemi. Při výběru zmíněných motivů se zaměřuji zejména na ty mající zjevnou souvislost s některými politickými statěmi.¹⁶

Úvodní část spisu je věnována úvahám, co je filosofie a jaký je její původ. Zde je nastíněna vědecká spornost filosofie, třemi původními motivy filosofie jsou podle Jaspersa údiv, pochybnost a lidská situace jako trvalý stav nespolehlivosti veškerého bytí světa.

Prvním pro nás významným zde tematizovaným momentem je „objímající“¹⁷. Myšlenku „objímajícího“ vyvozuje Jaspers ze skutečnosti, že naše myšlení, vnímání, jakýkoliv bdělý stav je založen na subjekt-objektovém rozštěpení. Vždy když něco myslíme, vymezujeme se tak proti myšlenému a to vymezujeme proti sobě, i v případě myšlení sebe sama se jakoby rozdvojíme na myslící já a myšlené já. Bytí nelze myslet stejně jako jiný objekt ve světě, protože bytí je zároveň i subjektem, nevstupuje do tohoto rozštěpení (takové objektivní charaktery mají různé pralátky

¹⁵ Jaspers k tomu na jiném místě poznamenal, že když začínal s filosofií, nikdy si nemyslel, že se bude věnovat teologii.

¹⁶ Natolik je Jaspersova filosofie konzistentní, že alespoň nějakou souvislost nalezneme u všech témat.

¹⁷ das „Umgreifende“

bytí – voda, oheň, atomy, atd.). Přesnější je hovořit mimo rámec tohoto subjekt-objektového rozštěpení, tedy o něčem, toto rozštěpení objímající, proto o „objímajícím“. To ale není jediné rozštěpení provázející myšlení. Jiné rozštěpení nastává v objektu ve vztahu k jiným objektům, od kterých se odliší svým vymezením, tím, že je myšleno. Takto se i bytí vcelku vymezuje proti „nic“. Tím ale už vypadává z objímajícího, vystupuje proti jiným objektům právě tak jako proti „Já“. Objímající je něco, co se vždy jen ohlašuje, je-li něco myšleno.

Další stať je věnována myšlence Boha. Jaspers uvádí, že myšlenka Boha má v evropské tradici dva kořeny: biblické náboženství a řeckou filosofii. Na mnoha místech i u Jasperse se setkáváme s tímto poukazem v souvislosti s rozporností, protikladností obou momentů přítomných v evropském myšlení, přesto, říká Jaspers, mluví o témže. Teologická teze je však založena na zjevení, filosofická teze na důkazu – v odlišném pojmání než u empirických věd. Jak už jsem na jiném místě uvedl, Jaspers sám se cítí už vycházející z filosofické teze, neschopný proto plně interpretovat teologický přístup. Odráží se to však i v jeho pojetí Boha a víry vůbec. Bůh je pro Jasperse něco, co je mimo svět, není ve světě myslitelné. Tedy není vůbec ani myslitelný. V souladu s tím není ani jistota o víře, říká, že si lze jen myslet, že snad věřím. Naopak jakákoliv zakotvenost v empirickém světě znamená ztrátu víry, tedy pověru. Takovou pověrou může být vědecká pověra (bezmezná víra ve vědu jako vševysvětlující poznání) stejně jako víra v zosobněného Boha. Skutečná víra se podle Jasperse projevuje neustálou odhodlaností k naslouchání, nejistotou o správném, trpělivou otevřeností k hledání dobrého, než v pevném pocitu vlastní pravdy, založeném na falešném přesvědčení o podloženosti vírou.

S tématem Boha a víry úzce souvisí moment nepodmíněného požadavku. Konečné a podmíněné je charakteristické poznatelností důvodů, které kladou pro život. Nejen z toho však žiji. Tak, kde žiji z něčeho, co už není předmětně zdůvodnitelné, žiji z nepodmíněného. Toto nepodmíněné předchází veškeré účelovosti jakožto to, co účely klade. Nepodmíněné tedy není chtěním, ale to, z čeho chtění vychází. Zkušenost s existencí nepodmíněného (požadavku) je zejména s mezními či jinými výjimečnými situacemi, kdy je jednáno v rozporu s obvyklým posledním účelem vlastního života. Objevuje se zde jiný účel, který je vůči mému životu nepodmíněný. Je třeba však odlišit případy, kdy se jednání jeví jako nepodmíněné, ale přesto je

jeho účel zakotven v konečném: takový prvek účelovosti je v chtění zemřít pro to, abychom něco dosvědčili, stejné je to s následováním mučednické smrti Krista, atd. Jaspers se snaží vystihnout povahu skutečně nepodmíněného třemi momenty:

1) Nepodmíněnost není pouhé faktické bytí, ale z neuchopitelné hloubky reflexí se projasňující rozhodnutí, s nímž jsem já sám totožný. Nepodmíněnost je tedy teprve v rozhodnutí existence, které prošlo reflexí. To znamená, že nepodmíněnost není z pouhého faktického bytí, ale ze svobody, a to takové, která nemůže vůbec jinak, ne v důsledku přírodních zákonů, ale ze svého transcendentního základu.

2) Nepodmíněnost je skutečná pouze ve víře, z níž se uskutečňuje, a pro víru, která ji vidí. Nepodmíněné nelze dokázat něčím, co lze vědět. To, čím jsme v nepodmíněném naplnění, z hlediska dokazatelnosti jako by nebylo. Prokázaná nepodmíněnost je jen velké násilí, fanatismus, zbabělost, či šílenství.

3) Nepodmíněné je v čase nečasové. Tam, kde jest, je zároveň napříč časem. Tam, kde je získáno, je přece původní jakožto věčnost bytnosti v každém novém okamžiku, jako znovuzrození, které se má stále znovu a znovu opakovat. Proto: kde se zdá, že časový vývoj směřuje k vlastnění, tam může být vše v jediném okamžiku zmařeno. Tam, kde se naopak zdá, že člověka jakožto pouhé faktické bytí zatěžuje minulost nesčetnými podmínkami až ke zničení, může člověk přesto v každém okamžiku začít jakoby od začátku, pokud si v tomto okamžiku niterně osvojí nepodmíněné.

Tyto momenty však ještě nevystihují povahu nepodmíněného v jeho obsahu, ten se ukazuje teprve v protikladu dobra a zla. V nepodmíněném se uskutečňuje volba. Rozhodnutí se stalo substancí člověka. Zvolit to, co při rozhodování mezi dobrem a zlem považuje za dobré.

Dalším významným Jaspersovým tématem je člověk. Na úvod této části Jaspers uvádí, že naše poznání člověka je poznání vždy z nějaké perspektivy a uvádí příklady různých redukcí podle pohledů zkoumání. Dodává dále, že toto vše nám ale nepřináší žádné poznání o člověku vcelku. Naznačuje základní dvě cesty přístupu k poznání o člověku: první cestou je objektivní poznání, tedy poznání člověka jako

objektu (se zmíněnými redukcemi). Druhou cestou je přístup k člověku jako k existující svobodě, která je nepřístupná jakémukoliv zkoumání. Co pak je člověk, nelze vyčerpávat tím, co o něm víme, ale jen zakusit v původu našeho myšlení a konání. Člověk je zásadně víc, než co o sobě může vědět.

V úvahách o člověku je zde také uvedena teze, kterou považuji za jednu z klíčových v Jaspersově filosofii vůbec: „Nemůžeme vážně popřít, že o něčem rozhodujeme a tím rozhodujeme o nás samých, a že máme odpovědnost.“ Je škoda, že tento zásadní moment Jaspers více nerozpracovává, je přece jedinou základní obranou možnosti svobody proti všeprostopujícímu determinismu vycházejícímu povětšinou z radikálního materialismu. Uvádí k tomu ale alespoň ještě zajímavý postřeh: „Když jednou jeden obžalovaný před soudem obhajoval svou nevinu tím, že se takový narodil a že jinak nemůže, a tedy že nemůže být za to, co spáchal, činěním odpovědným, odpověděl mu dobře naladěný soudce, že týž důvod ospravedlňuje i jeho chování jakožto soudce: ani on totiž nemůže jinak, neboť už je jednou takový, a tak je nucen jednat podle daných zákonů.“

Moment svobody je také pro Jaspers prvkem vztahujícím člověka k Bohu, což v dalším textu rozpracovává. Bylo by v zásadě možné odkázat na předchozí statě o Bohu a nepodmíněném požadavku.

V části svět se znovu setkáme s už tematizovaným momentem, tentokrát z jiné výchozí pozice. Pokud se v kapitole o „objímajícím“ hovořilo o povaze myšlení vždy už v subjekt-objektovém rozštěpení, zde tedy Jaspers tematizuje svět jako něco, co je právě vždy víc, než lze objektivně uchopit. Hledání všezahrnujícího obrazu světa je mylné, chybně absolutizované jako bytí světa vůbec. Svět není žádný předmět, jsme vždy ve světě, máme v něm předměty, ale nikdy nemáme jako předmět sám svět. Poznávání vědeckými metodami lze vyjádřit touto obecnou větou: Veškeré poznávání je výklad, protože veškeré bytí máme jen tak, že něco znamená. Veškeré bytí pro nás je bytím vyloženým.

Část zabývající se dějinami lidstva uvádí Jaspers slovy: „Žádná realita není pro naše sebeujištění podstatnější než dějiny. Dějiny nám ukazují nejširší horizont lidstva, skýtají obsahy tradice zakládající náš život, ukazují nám měřítko pro přítomnost,

osvobozují nás z nevědomé vázanosti k našemu věku, učí nás vidět člověka v jeho nejvyšších možnostech a v jeho nepomíjivých výtvorech.“ Podobně jako může být poznání člověka redukováno na poznání některého lidského aspektu, tak je poznání dějin poznáním vždy jen některých kauzálních souvislostí¹⁸. Celkový smysl, celková jednota není nikdy dosažena. O to však právě jde ve filosofii dějin – dějin týkajících se lidstva jako celku. V tomto pohledu dějiny lze schematicky rozdělit čtyřmi výraznými předěly:

- 1) Vznik jazyků, vynalezení nástrojů, zažehnutí a používání ohně.
- 2) Vznik starých vyspělých kultur mezi lety 5000 až 3000 př.Kr. v Egyptě, Mezopotámii, na Indu, na Chuang-che.
- 3) V době mezi lety 800 až 200 př.Kr., kdy byly v Číně, Indii, Persii, Palestině a Řecku současně a nezávisle na sobě položeny duchovní základy, z nichž lidstvo žije až dodnes.
- 4) Vědeckotechnická revoluce připravovaná v Evropě už od 17.století, překotně se rozvíjející teprve v posledních několika desetiletích.

Jasperse především zajímá druhý zmíněný předěl, tedy dobu kolem r. 500 př.Kr., položení základních otázek lidství. Na jiném místě k tomu říká, že poznání těchto událostí na několika oddělených místech v přibližně stejnou dobu je jedním z nejúchvatnějších možných lidských poznání. Tuto dobu nazývá Jaspers „osovou dobou“. Nové je v ní podle něj to, že si člověk uvědomuje bytí v celku, sebe sama a své meze. Zakouší hrůznost světa a svou vlastní bezmoc. Klade radikální otázky, na pokraji propasti usiluje o osvobození a vykoupení. Tím, že si uvědomuje své meze, vytyčuje si nejvyšší cíle. V tomto věku byly vytvořeny základní kategorie, v nichž dodnes myslíme, a světová náboženství, z nichž lidé až dodnes žijí. Vše se dalo do pohybu, mytický věk ve svém klidu a samozřejmosti dospěl ke konci. Lidé si tehdy uvědomili dějiny. Začíná něco mimořádného, člověk však cítí a ví, že tomu předcházela nekonečná minulost. Již na počátku tohoto procitnutí autenticky lidského ducha je člověk nesen vzpomínkou, uvědomuje si, že žije v pozdní, ba upadlé době. V dnešní době je jen nové, že se dějiny poprvé stávají dějinami světa. Ve srovnání

¹⁸ Vliv technických vynálezů na způsob práce, vliv způsobu práce na strukturu společnosti, vliv dobovačských výbojů na prolínání národa, vliv válečné techniky na vojenské organizace a jejich vliv na strukturu státu, atd.

se současnou dopravou na Zeměkouli jsou veškeré přecházející dějiny shlukem místních historií.

Co je třeba formálně určit, není konečný cíl dějin, ale cíl, který by sám byl podmínkou dosažení nejvyšších možností lidství – jednota lidstva, získaná z hloubky společné dějinnosti. Podmínkou této jednoty je podle Jasperse politická forma bytí, na níž se mohou všichni shodnout, neboť v nejvyšší míře skýtá všem šanci svobody. Touto formou, částečně uskutečněnou a zásadně promyšlenou pouze na Západě, je právní stát, legitimita na základě voleb a zákonů, možnost změny zákonů pouze zákonnou cestou. V tomto případě zápasí lidský duch o poznání pravé věci, o veřejné mínění, o přivedení co nejvíce lidí k co nejjasnějšímu náhledu a k dokonalému orientování pomocí zpráv.

Je třeba poznamenat, že uvedené myšlenky také dále Jaspers vyvažuje pesimistickými úvahami o možnostech naplnění tohoto směřování a o množství úskalí, které mu mohou zabránit. Popisované více idealistické teze jsou možným směrem a spíše zbožným přáním, než naivním přesvědčením.

Posledním zde rozebíraným momentem je téma nezávislosti filosofujícího člověka. Vůle k filosofickému vedení života počíná podle Jasperse v temnotě, v níž se jednotlivec nachází, ve ztracenosti, hledí-li bez lásky jakoby do prázdna, v sebezapomenutí způsobeném pohlcujícím shonem, a to tím, že náhle procitne, ulekne se a začne se ptát: co jsem, co opomím, co mám dělat? Takové sebezapomenutí je podporováno technickým světem. Začíná-li člověk právě přicházet k sobě, chce jej kolos tohoto světa opět vtáhnout do všepožírající mašinerie prázdné práce a prázdné zábavy volného času. Filosofování je rozhodnutím nechat procitnout původ, nalézt cestu zpět k sobě a dle svých sil sám sobě pomoci ve vnitřním jednání. Takové filosofické vedení života je podle Jasperse možné dvěma způsoby: zamyšlením v osamělosti a vzájemným porozuměním s lidmi.

K prvnímu z uvedených způsobů říká, že je to filosofická obdoba náboženského kultu a modlitby. Filosofické zamýšlení nemá ale na rozdíl od kultického žádný svatý objekt, žádné svaté místo, žádnou pevnou formu, zamýšlení je na rozdíl od kultického společenství osamělé. Naproti tomu ale, co se neuskutečňuje

v komunikaci, jako by nebylo. Co v ní nakonec není založeno, nemá dostatečný filosofický základ. Pravda začíná u dvou.

3. Jaspersova filosofická víra

Karl Jaspers vyrostl v prostředí protestantské rodiny, kde se církevní náboženství víceméně ignorovalo a jak sám píše „když jsem počal s filosofií, nikdy by mě nenapadlo, že se někdy budu zabývat teologií.“ Velmi brzo si však uvědomil, že realitu církve a teologie nemůže ve svém filosofování pominout.

Problematiku filosofie náboženství je možné v určitém smyslu považovat za završení Jaspersova myšlenkového úsilí a svým způsobem i za sumu jeho filosofie v té podobě, jak se ji po celý život snažil projasňovat, jako filosofie víry, která nalézá svůj zdroj v člověku a jeho nejvlastnějším původu. V přednáškách z roku 1947, vydaných pod názvem „Filosofická víra“, poprvé odlišil svůj pojem filosofické víry od víry ve zjevení. I zde je východiskem analýza elementárních daností lidského života, jak jsou vytvořeny přítomným řádem jsoucího, v němž vládne technizace života, masovost v produkci, chování i kultuře, odcizení ve světě práce, atd.

Zmíněná publikace „Filosofická víra“ je také jakýmsi detailnějším rozpracováním některých témat z „Úvodu do filosofie“. Zaměřuje se zde zejména na témata pojmu a obsahu filosofické víry, na téma člověka, vztah filosofie a náboženství, vztah filosofie a nefilosofie, pozornost pak v závěru věnuje aktuální filosofické situaci ve vztahu k filosofické víře.

V úvodní části, tematizující pojem filosofické víry, Jaspers předběžně nastiňuje problém vystižením rozdílnosti situace Giordana Bruna a Galilea Galilei před inkvizičním soudem. Zmiňuje doslova „Bruno věřil, Galilei věděl.“ Brunovo neodvolání (vedoucí k popravě) i Galileovo odvolání byly vždy přiměřené smyslu jimi zastupované pravdy: U Galilea jde o pravdu, jejíž správnost je dokazatelná, existující mimo něj, v případě Bruna jde o pravdu, z níž žije, existující jen tím, že se s ní ztotožňuje. Zároveň ale dodává, že pravda žijící z víry není žádným fanatickým

iracionalizmem stavící se proti vědě¹⁹. Taková polarizace „spíše zmátla existenci“. Filosofická víra se podle Jaspersa vyznačuje tím, že je právě ve svazku s věděním. Chce vědět, co se vědět dá, a být sama sobě průhledná. Bezmezné poznávání, věda, je základním prvkem filosofování. Filosofická víra chce projasňovat sama sebe.

Dále Jaspers rozpracovává koncept objímajícího, který jsem nastínil už v předchozí části, uvádí, že o víře se lze ujišťovat jen v prostoru objímajícího. Poukazy na objímající jsou tedy způsoby přesahu, které v té souvislosti byly zmíněny (zde je ještě nad rámec zmíněného rozlišuje na vnitřní a vnější, podstata těchto přesahů ale byla už vystižena). Na tomto základě pak Jaspers ukazuje charakter filosofické víry: Jde o neustálou „nehotovost“ (zejména vůči vyslovitelnému – „nevím vůbec ani zda a čemu věřím“ a současně „nepodmíněnost“ (zde odkazují na příslušnou část v předchozí stati „Úvod do filosofie“).

Pojem obsahu filosofické víry Jaspers rozděluje do dvou tematických oblastí. První je prostor obsahů víry, což je vlastně reformulace předchozí stati rozpracovávající pojem filosofické víry. Jde o charakter možných otázek, zatím ne o odpovědi: Otázky „Co vím?“, „Jak vím?“, „Co je pravda?“, atd. jsou nazírány na základě výše zmiňovaných konceptů objímajícího (přesahujícího subjekt-objektové rozdělení), na základě způsobů přesahů objímajícího do objektivního, atd.

Vlastním jádrem je ale část samotných obsahů víry, ve které uvádí na prvním místě věty tyto obsahy vyjadřující:

- Bůh jest
- existuje nepodmíněný požadavek
- svět má mizející pobývání mezi Bohem a existencí

Tyto věty jsou pak dále komentovány. Na tomto místě uvedu některé Jaspersovy poznámky, které nepokrývají zmíněné obsahy v celku (pak bych odkázal na studium Jaspersova spisu samého), ale mají vztah k předmětu této práce:

¹⁹ Bruno se také nestává mučedníkem z „blouznivého nadšení, ani z okamžitého vzdoru, ale po dlouhém vzpírajícím se sebezpřemáhání“.

Pro věty o víře platí, že nejsou dokazatelné jako konečné vědění. Na jejich pravdu lze odkázat upozorněním, nebo ji projasnit úvahou, nebo je možno ji připomenout apelem. Zůstávají v neurčitosti nevědění. Bráníme se snadnému vyslovování těchto vět. Příliš rychle se s nimi jedná jako s vědění a ony pak ztrácejí svůj smysl. Svádějí k falešnému nároku toho, kdo je vyslovuje.

V souvislosti s biblickým náboženstvím Jaspers konstatuje některé výlučné charakteristiky, zajímavé jsou zde ale zejména některé jím uváděné odchylky od těchto charakteristik:

- Setkání s Bohem se stává zjištěným, nebo se stává nestřídmostí citů. V egocentrickém postoji duše se stává nebezpečím tohoto náboženství modlitby dotěrnost k božství. Jiné nebezpečí vidí Jaspers ve sklonu k jistotě ve vědění o Boží vůli, jež se stává zdrojem fanatismu. Uvádí k tomu: „Mnoho hrůz, jež byly ve světě spáchány, bylo odůvodněno Boží vůlí. Fanatikové přeslechnou mnohoznačnost ve všech zkušenostech s Božím hlasem. Kdo s určitostí ví, co Bůh říká a chce, činí z Boha bytost ve světě, jíž může disponovat, a tím je na cestě k pověře. Na Božím hlasu však nelze zakládat žádný nárok a žádné světské ospravedlnění. Co je pro jednotlivého člověka zdůvodněná jistota a co se jí občas může stát pro společenství, to nikterak neplatí pro všechny jako obsahově vyslovitelná určitost.
- Jinou odchylkou je změna ve významu Božích přikázání jako jednoduchých základů mravnosti v abstraktní výroky právního smyslu.
- Otevřenost pro neřešitelnosti vede k zoufalství nebo do nihilismu, do vzpoury strašlivé negativity.

Jaspers poznamenává, že v dějinách biblického náboženství se dodnes zmíněné (a další) odchylky projevují. „Staré podněty víry navíc nutí zapléstat se do falešných důsledků a uskutečňovat je ve strašném sjednocení s vitálními pudy a jejich zvrhlostmi.“ Mimo filosofickou oblast jsou Jaspersovy myšlenky pronikavým exkurzem do duchovní postaty přítomných nábožensky fanatických společenských systémů naší doby a přesným vystižením jejich neuvěřitelných projevů.

Podstatnou částí úvah o filosofické víře je vztah filosofie a náboženství, čemuž je věnována přiměřená pozornost. Pokusím se vystihnout část, kde Jaspers hovoří o jejich odlišnosti a dále část vystihující paralelní momenty. Je důležité předeslat, že Jaspers sebekriticky nedůvěřuje vlastní kompetenci hovořit o náboženství, s poukazem na původ každého jednotlivce, který vždy už je více zakotven filosoficky, nebo více nábožensky, a přiznává, že jemu vlastní právě filosofický postoj není adekvátním stanoviskem pro vhléd „na druhou stranu“. Přesto se o to s výhradou pokouší.

Na úvod úvah o (až polární) odlišnosti filosofie a náboženství poznamenává vynikající postřeh, který bych zde rád uvedl – pokud si uvědomuji, stejnou myšlenku sdílí množství lidí v mém okolí, mě nevyjímaje. Jaspers zde uvádí: „Patří k bolestem mého života, usilujícího o pravdu, že v diskuzích s theology to v rozhodujících momentech přestane, oni oněmí, pronesou nesrozumitelnou větu, mluví o něčem jiném, nepodmíněně něco tvrdí, přátelsky a laskavě domlouvají, aniž by si skutečně uvědomili, co se před tím řeklo, - a nemají asi nakonec ani žádný zvláštní zájem. Neboť jednak se cítí ve své pravdě jisti, úděsně jisti, jednak se zdá, že jim my, jim se tak zatvrzele jevící lidé, nestojíme za námahu. Hovořit spolu ale vyžaduje naslouchání a skutečnou odpověď, zakazuje mlčení, nebo uhýbání před otázkami, vyžaduje především, aby každá výpověď víry, která se přece děje v lidské řeči a je zaměřena na předměty a odhaluje něco ve světě, byla znovu zpochybněna a znovu vystavena ověření, a to nejen vnějškově, nýbrž vnitřně. Kdo vlastní pravdu s konečnou platností, nemůže už s druhým opravdu hovořit, – přerušuje pravou komunikaci ve prospěch obsahu, ve který věří.“

Pro vystižení odlišnosti náboženství od filosofie pak k náboženství uvádí, že je vázáno na kult a na z kultu vycházející společenství lidí. Transcedence je u náboženství spodobněna vždy nějakým reálným ve světě jsoucím posvátnem. Naproti tomu filosofie nezná žádný kult, rituály, žádná společenství, je věcí jednotlivce a zároveň člověka jako člověka. Náboženství pudí převážně k ztělesňování, filosofie jen k zjednávání si přesvědčivé jistoty. Náboženství se Bůh filosofů jeví chudý, prázdný, filosofii se náboženská ztělesňování jeví jako klamné

zastírání a falešné přibližování. Náboženství haní Boha filosofie jako pouhou abstrakci, filosofie nedůvěřuje náboženským obrazům Boha jako svodům k modlám.

Naproti tomu Jaspers ukazuje, že filosofická myšlenka jednoho Boha vznikající v řecké filosofii a radikálně odlišná náboženská myšlenka jednoho Boha ve Starém zákoně mají nakonec shodný obsah. A dále uvádí, že náboženská modlitba je stejného obsahu jako individuální ujištění tam, kde se stává filosofickou kontemplací.

Nejen u Jasperse se setkáváme s názorem, že náboženství je jakýmsi oduševněním filosofie. Filosofie by se prý bez náboženství stala jen abstraktní pojmovou hrou. Radikální stanovisko k tomu zaujímá ruský filosof Nikolaj Berďajev, ten si navíc všímá jiné skutečnosti, která výše uvedenou myšlenku rovněž podporuje. Říká, že nejstarší filosofická díla byla plná obsahu, zatímco v pozdějších se tento obsah postupně vytrácí tak, jak se odlučuje filosofie od náboženství. Filosofie podle něj ztrácí svůj vnitřní život. Trefně to vystihuje přirovnáním, že dnes se prý „píše o něčem“ (o filosofii, o době, o nějaké osobnosti) – pro poznání samozřejmě spisy velmi cenné – , zatímco dříve se „psalo něco“.²⁰

V části zabývající se „filosofií a nefilosofií“ jsou zejména tematizovány tři druhy nefilosofie: démonologie (záměna Boha bůžky), zbožštění člověka (záměna Boha člověkem), nihilismus (popření Boha a popření všeho).

Podstatné je především osvětlit, proč se Jaspers tímto zabývá: Druhy nefilosofie, jaké zde popisuje, nejsou žádným bláznivým blouděním mysli, ale zdáním, jemuž ustavičně přechodně musí filosofující člověk propadat a právě snahou toto zdání překonávat se prolamuje k pravdě. Dokonce říká, že v každém z těchto druhů nefilosofie je svým způsobem pravda obsažena. Zejména o nihilismu jako o myšlenkově nejpevnějším (dokonce nevyvratitelném) projevu nefilosofie říká: „V nihilismu je vysloveno, čemu se čestný člověk nemůže vyhnout. V realitě bytí světa se nelze vyhnout meznímu zoufalství. Pro každou víru zůstává zkouškou možnost Nicoty... Nihilismus je jiný, než démonologie a zbožštění člověka: zjevný nihilismus je nevyvratitelný, jako naopak žádná víra není dokazatelná. V pyšném pohrdání

²⁰ Berďajev, Nikolaj: *Filosofie svobody*, Votobia, Praha 2000

nihilismem je cosi pobuřujícího.“ Jaspers dodává, že pro možnost nihilismu nás spíše musí přepadnout bezradnost v mlčení, beznadějnost. Přece je ale přesvědčen, že jeho myšlenky jsou veskrze snahou ubránit se nihilismu.

Jaspers se rovněž snaží myšlenkově zachytit aktuální situaci filosofie ve vztahu k filosofické víře. V této souvislosti říká, že dějinný význam poslední (současné) epochy je nesrovnatelný s jinými nám známými dějinami. Snad ho lze srovnat s nám „neznámým věkem prvního zapálení ohně, vzniku prvních států.“ Jaspers vyjmenovává podstatné nové skutečnosti, jsou to podle něj:

- moderní technika s jejími důsledky pro způsob práce člověka a pro společnost
- sjednocení dopravy na zeměkouli, jejíž prostor se tím zmenšil asi na rozsah „orbis terrarum“ římské doby
- absolutní hranice daná těsností planety
- antinomie svobody a provozu, osobnosti a masy, světového pořádku a imperia
- rozhodující význam množství lidí, proměněných z národů v masy, kteří se zdánlivě stávají spoluvědoucími a spolujednajícími, ve skutečnosti použitelnými otroky
- rozbití všech minulých ideálů pořádku a nutnost z rostoucího chaosu najít nový lidský oduševnělý řád
- problematičnost všech převzatých hodnot, které se mají osvědčit nebo proměnit
- konkrétní politická situace, určovaná velmocemi Ameriky a Ruska
- zmenšující se, vnitřně rozervaná Evropa, která dosud nenašla k sobě cestu
- probuzení obrovských lidských mas Asie, které spějí k tomu, že se stanou v budoucnu rozhodujícími faktory moci

Jaspers poukazuje na nejhorší projevené důsledky epochální změny (masové umírání, masové vraždy při nevyčerpatelném vystávání nových mas, atd.) a klade zásadní otázku, zda je to všechno projevem duchovní revoluce, nebo jde o vnější proces – důsledek techniky. Filosofie pak je v takové situaci vlastně mimo dění, je uzavřena uvnitř jednotlivců, je nepodmíněná a neúčelová. Filosofováním člověk získává svůj původ. Filosofie ale není „trámem ani stéblem“, nelze ji zužitkovat.

V každé době, i v té současné, je třeba vykonávat práci filosofického řemesla: rozvíjení kategorií a metod, strukturování našeho základního vědění, orientování v kosmu věd, filosoficko-historického osvojení, nácviku spekulativního myšlení v metafyzice, projasňujícího myšlení ve filosofii existence. Přesto ukazuje určité zásadní úkoly v nové situaci, říká, že je třeba nově založit autentický rozum v existenci samé. Naplnění takového požadavku má podle Jaspere obsahovat čtyři základní prvky: Hledat klid ustavičným probouzením svého neklidu, nihilismem procházet k osvojení si své tradice, hledat čistotu věd jako předpoklad pravdy svého filosofování, rozum se má stát neomezenou vůlí ke komunikaci.

4. Další témata Jaspersovy filosofie

Významným Jaspersovým filosofickým pojmem je pojem existence a její projasňování. Ve filosofické tradici dvacátého století je pak pojem existence velmi populární. Především však protože tyto motivy stojí vždy nějak za Jaspersovým myšlením a jsou tedy významné pro porozumění jeho mezinárodněpolitickým spisům, je vhodné zde pojem přiblížit.

Existence, jako způsob přesahu člověka k sobě sama, stojící v pozici vůči transcendenci, není podle Jaspere objektem ve světě, proto zde nelze hovořit o nějakém definitivním poznání existence. Ústředním pojmem se tak stává její projasňování (to má mnohde navíc charakter spíše metodologického apelu, tedy nesměruje se při něm k bezprostřednímu odhalování obsahů a struktur světa): Co je a co může být člověk vůbec, nemůže být dáno jeho (konkrétním nebo dokonce empirickým) bytím, ale jen jeho úlohou a úkolem. Existence podle Jaspere označuje takové Já, které se vztahuje ke svým možnostem, a projasňování existence je takový proces, který jednotlivci ukazuje možnosti v jeho původu, možnosti jeho „svébyetí“ a apeluje, aby je jednatel svým jednáním uskutečnil. Cesta, jíž se nám tyto možnosti otevírají, nás zároveň radikálně vrací k našemu existenciálnímu „já“. Je to cesta zakoušení mezních situací (smrti, utrpení, boje, viny, náhody, atd.), jejichž neřešitelnost drtí zdánlivé opory běžného života a otevírá jinou perspektivu pochopení světa.

Momenty existence svázány s individuálním lidským bytím také spoluvytvářejí charakter dalších Jaspersových myšlenkových konstruktů. Obvykle je výchozí perspektivou jedinec ve svém vlastním rozhodování a se svou odpovědností. Toto se promítá třeba do Jaspersových politických prací, kde vždy platí, že jsme nejprve lidmi a pak politickými subjekty.

Jiným významným Jaspersovým filosofickým momentem jsou šifry transcendence. Tyto šifry jsou momenty, jimiž k nám hovoří skutečnost transcendence, přičemž tato řeč je nejednoznačná. Díky tomu transcendence není nic objektivně poznatelného, naopak Jaspers vidí velký krok v tom, že jako zavádějící realitu člověk opustí domnělou tělesnost (a tělesnou poznatelnost) transcendentna, a to ve prospěch naslouchání mnohoznačné řeči šifer. Aby umožnil jejich nové osvojení, v němž jsou poslední instancí filosofování a existence jakožto praxe života, ukazuje Jaspers jako šifry sice i tradovaná náboženská dogmata, ale v současném světě pro něho transcendence vystupuje především z imanence jiných šifer: z dějin, z přírody či z existenciálního troskotání. Dnes podle Jasperse dobře víme, že ani ztělesnění, ani bezprostřednost sdělení, ani posvátno, jak se ho dotýkáme v kultech, nejsou pro zpřítomnění transcendence nutné. Jako šifra musí být totiž rozpoznáno i samo dosavadní tušení transcendentna.

Zvláštním filosofickým tématem je i Jaspersův rozsáhlý návod ke studiu filosofie. Říká, že každý člověk jakožto člověk filosofuje. Ve filosofování jde o nepodmíněné, autentické, které se zpřítomňuje ve skutečném životě. Systematické filosofické myšlení však podle Jasperse vyžaduje studium a zde popisuje tři nutné cesty:

- 1) účast na vědeckém výzkumu
- 2) studium velkých filosofů
- 3) každodenní svědomitost ve vedení života

1) Vědecký výzkum má podle Jasperse dva kořeny: v přírodní vědě a ve filologii. Rozvětvue se do nepřehledné rozmanitosti vědních oborů. Na základě zkušenosti z věd, s jejich metodami, kritickým myšlením získáváme vědecký postoj, který je nezbytným předpokladem pravdivosti ve filosofování.

2) O studiu velkých filosofů říká, že k filosofii se dostaneme jen přes její dějiny. Tato cesta je pro jednotlivce jakoby šplháním po kmeni velkých původních děl. Ale toto šplhání se daří jen z původního impulsu přítomné účasti, z vlastního filosofování, které se studiem probouzí.

3) Každodenní svědomitostí ve vedení života myslí Jaspers vážnost základních rozhodnutí, převzetí toho, co jsem udělal a zakusil.

Dále se Jaspers zabývá filosofickou četbou. Porozumění řeči je závislé na znalosti věci: Nejprve je třeba porozumět tomu, co autor míní, k tomu je však zapotřebí rozumět věci, nejen řeči. Při četbě je nutný základní postoj, který napoprvé čte v důvěře k autorovi a z lásky k jím uchopené věci, jako by vše, co je v textu řečeno, bylo pravdivé. Teprve když jsem se nechal zcela strhnout, když jsem byl účasten na věci a poté se jakoby znovuvynořil z jádra věci, může začít smysluplná kritika.

Osvojování dějin filosofie lze posoudit pomocí tří kantovských požadavků:

- 1) myslet samostatně
- 2) myslet za stanoviska každého druhého
- 3) myslet v souladu se sebou samým

1) Co sami myslíme, musí se nám vsutku ukázat. Za pravdivé lze považovat to, co se v samostatném myšlení stalo přesvědčením. Tomu však předchází důkladná práce, která věc krok za krokem přibližuje.

2) Jestliže se pokusíme vážně myslet to, co druhý myslel, rozšiřujeme možnosti vlastní pravdy i tehdy, když se myšlení druhého vzepřeme. Poznat myšlení druhého lze jen tehdy, odvážíme-li se do něj zcela ponořit. Vzdálenost a cizost, krajnost a výjimečnost, i podivínství přitahují, abychom vynecháním něčeho původního, slepotou nebo přehlédnutím neminuli pravdu. Proto se filosofující neobrací jen k předem zvolenému filosofovi, kterého jakožto svého zcela a beze zbytku studuje, ale obrací se i k universálním dějinám filosofie, aby zakusil, co bylo i co bylo myšleno.

3) Požadavek myslet vždy v souhlasu se sebou samým směřuje proti svodům k příliš dlouhému oddávání se zvědavosti a požitku při pozorování pestrosti. To, co je dějinně přijato, má se stát podnětem: má nás buď upozornit na něco a probudit, nebo uvést v pochybnost. Nemá to netečně projít kolem nás.

Dále se Jaspers zabývá koncepcemi dějin filosofie a vyjmenovává konkrétní texty ke studiu různých období. Tyto období pak dále komentuje počínaje antikou konče devatenáctým stoletím. Mimořádně zajímavý je závěrečný odstavec, týkající se „filosofie skryté v náboženství, básnictví a umění“:

- U náboženství zmiňuje samozřejmě bibli
- U básnictví: Homér, Aischylos, Sofoklés, Euripides, Dante, Shakespeare, Goethe, Dostojevský (ten je i v jiných textech Jaspersem často zmiňován)
- U výtvarného umění: Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rembrandt

K osvojení si obsahů filosofie v jejích dějinách patří víc než četba filosofů v užším smyslu. I přes evidentní vývoj věd je nezbytné nechat se uchvátit velkými díly náboženství, básnictví, umění. Nemáme číst stále jinak a něco jiného, ale nořit se trvale znovu do velkých děl.

Jen některá filosofická díla jsou smyslem svého myšlení nekonečná, podobně jako velká umělecká díla. V takových dílech je myšleno víc, než autor sám věděl.

5. Závěr filosofické části

Pro účely této diplomové práce jsou při studiu filosofické části patrné zejména dva zdroje porozumění Jaspersovu mezinárodněpolitickému přínosu:

Prvním je porozumění základních momentů jeho filosofie, na kterých je založeno i jeho politické myšlení – to je také prvoplánovým důvodem, proč se zde Jaspersovou filosofií zabývám. Při četbě jeho politických prací, zejména těch zde rozebíraných, objevujeme množství nám známých filosofických konceptů (subjekt-objektovou redukci, prolamování se k pravdě, nejednoznačnost hlasu (šifer) správného, atd.), což jejich porozumění významně usnadňuje a zpřesňuje – vlastně umožňuje.

Druhým zdrojem porozumění je seznámení se s tím, jak Jaspers promýšlí skutečnosti evropského a jiného náboženského myšlení se svými důsledky na mezinárodní politiku. Na aktuálnosti tomuto momentu také přidává současná situace, kdy největší hrozby mezinárodních konfliktů mají často náboženské pozadí. Je na místě zde zopakovat Jaspersův pohled na nebezpečí uvnitř podstaty náboženského myšlení:

Zásadní nebezpečí vidí ve sklonu k jistotě ve vědění o Boží vůli, jež se stává zdrojem fanatismu. Uvádí k tomu: „Mnoho hrůz, jež byly ve světě spáchány, bylo odůvodněno Boží vůlí. Fanatikové přeslechnou mnohoznačnost ve všech zkušenostech s Božím hlasem. Kdo s určitostí ví, co Bůh říká a chce, činí z Boha bytost ve světě, jíž může disponovat, a tím je na cestě k pověře. Na Božím hlasu však nelze zakládat žádný nárok a žádné světské ospravedlnění. Co je pro jednotlivého člověka zdůvodněná jistota a co se jí občas může stát pro společenství, to nikterak neplatí pro všechny jako obsahově vyslovitelná určitost.“ Jiné nebezpečí spočívá ve změně významu Božích přikázání jako jednoduchých základů mravnosti v abstraktní výroky právního smyslu.

Uvedené momenty se v Jaspersových mezinárodněpolitických spisech neobjevují, jím reflektované skutečnosti nemají náboženské pozadí. To je důvodem proč se na tyto momenty snažím upozornit zde, kde mohu ukázat na jejich filosofické podložení.

Jejich současný význam je značný a je vhodné je i v kontextu filosofické části chápat jako Jaspersův zásadní postoj k povaze mezinárodních konfliktů.

III. Mezinárodněpolitická část

1. Kontextualizace myšlenkového přínosu Karla Jaspere z hlediska teorií mezinárodní politiky

Jaspers pravděpodobně není obeznámen se soudobou teorií mezinárodní politiky²¹ (nikde jsem v textu nezaznamenal odvolání na některou takovou publikaci), takže pokud budu charakterizovat Jaspersovy spisy z hlediska postavení mezi mezinárodněpolitickými teoretickými přístupy, jde o autorem nezamýšlenou skutečnost.

Pokud se ve filosofických dílech setkáváme s politickou či mezinárodněpolitickou tématikou, očekáváme, že budou mít spíše obecný a idealistický charakter. Teoretický charakter Jaspersových spisů je překvapivý ze dvou pohledů: je jednak jiný a je dále nejednotný.

Odlišnost od zmíněných idealistických spisů (jakým je třeba už uváděný Kantův spis „K věčnému míru“) jsem už předeslal v předmluvě. Je zřejmě důsledkem povahy Jaspersova filosofického myšlení, orientujícího se vždy zejména na člověka, na individuum, z jehož pohledu jsou pak další reality reflektovány. Toto prvotní zaměření v důsledku spoluovlivňuje subjektivní²² (apelativní) ráz úvah stejně jako jejich často aktuální povahu. Aktuálnost pak mnohdy souvisí s existencí takových prvků v jeho úvahách, které je nevědomě přibližují realistickému, třeba i geopolitickému myšlení. Jde třeba o úvahy o předpokladech, které vedly k historicky militaristické povaze Německa, která spolupřispěla k politickému vývoji směrem ke druhé světové válce: jsou to podle něj mimo jiné i geografické souvislosti otevřenosti (přírodní/přirozené nevymezenosti) hranic a nutnosti militaristické povahy jako prostředku k zachování státního útvaru za těchto podmínek.

²¹ Připomínám, že se jedná se přibližně o padesátá léta dvacátého století (doba vzniku většiny Jaspersových mezinárodněpolitických prací).

²² Na závěr publikace „O evropském duchu“ například znovupřipomíná: „Nejprve jsem ale lidmi a pak jsme Evropany“.

Druhou zvláštností teoretického charakteru Jaspersových mezinárodněpolitických spisů je jeho nestálá povaha ve spektru mezinárodněpolitických přístupů. Najdeme zde idealistické úvahy o evropské identitě, úvahy o možnosti zachování mezinárodněpolitického subjektu ve formě duchovního dědictví subjektů jiných, ale jsou zde i výše uvedená místa myšlenkově blízká realistickému postoji.

Přes teoreticky koncepční pestrost Jaspersových úvah, lze asi stále říct, že idealistické koncepty jsou převažující, mají ale zřídka konstruktivistický charakter: nenajdeme zde žádné návrhy možného mocenského uspořádání, „garantující“ mír na dlouhou dobu. Jde většinou o analýzy mezinárodněpolitické situace jako situace lidství a příčin, z jejichž podstaty vznikly. Změna těchto postat je pak vždy vnímána z pohledu individua, které způsobem svého života tyto postaty spoluvytváří.

2. Otázka viny – příspěvek k německé otázce

S publikací „Otázka viny (Příspěvek k německé otázce)“, přichází Jaspers hned po válce, v r.1946. Lze předpokládat, že téma rozpracovával Jaspers už během války: ačkoliv od r.1938 nesměl publikovat, nijak neustal v činnosti a tak po válce vydává hned několik publikací (kromě Otázky viny dále první díl filosofické logiky („O pravdě“), práci „O počátku a cíli dějin“, a další). „Otázka viny“ se týká viny Němců i každého jednotlivého Němce za světovou válku i za konkrétní její jevy, zahrnuje kromě analýzy viny a jejích souvislostí i kapitolu věnovanou možné očistě.

Na úvod této části uvedu několik spíše vedlejších poznámek týkajících se vydání publikace v českém překladu. K vydání v edici Váhy (Mladá fronta) z r.1991 je připojen komentář shrnující obsah publikace. Některé momenty jsou zde však nepřesně zachyceny či mylně pochopeny a komentář by tak v některých ohledech mohl zmást čtenáře při prvním kontaktu s publikací.

1) Zmiňuje se zde, že filosofický základ publikace spočívá mimo jiné ve vnitřní hierarchii člověka, která je pak promítnuta to analýzy viny. Jaspers se při popisované analýze nikde nezmiňuje o strukturální souvislosti s vnitřní hierarchií člověka.

2) Uvádí se zde, že metafyzická vina (jedna z částí viny podle Jaspersovy analýzy) je vina člověčenství (ve smyslu původní viny biblického náboženství). Není to tak. Ačkoliv je tato souvislost v publikaci také nastíněna, spočívá metafyzická vina podle Jasperse v nedostatečné absolutní solidaritě s lidmi jako s lidmi – vina tedy spočívá vůbec v žití za vědomí hrůz páchaných na jiných.

3) Uvádí se zde dále, že očištěním myslí Jaspers nápravu poměrů a také vnitřní proměnu vlastního já. Očištěním ale myslí Jaspers právě proměňování²³ vlastního já, vedoucí pak k možné nápravě poměrů. O souvislosti politického života a politické viny s morálním životem a morální vinou se Jaspers několikrát (v různých souvislostech) zmiňuje – o tom viz dále.

4) Připojím ještě poznámku k údajným myšlenkám jiných filosofů stojících v pozadí. Uvádí se zde, že jde o Kanta a Kierkegaarda. Samozřejmě zde tyto vlivy jsou, nestojí nijak v pozadí, Jaspers doslova uvádí myšlenky Kantovy filosofie – jde zejména o tezi o vedení války prostředky zcela nevyklučující budoucí možné usmíření, aj. Kromě v komentáři zmíněných vlivů je zde ještě vliv Platóna – jde o pasáže polemizující s existencí metafyzické viny (uvádí se zde Platonův postoj neobětovat se, pokud by oběť byla zřejmě marná).

Podle Jasperse otázky viny často trpí směřováním pojmů a hledisek a tak v první části publikace načrtává schematiku rozlišení otázky viny, aby ji pak v další části aplikoval na německé otázky. Schematika rozlišení je následující: Ve vině se projevuje kriminální, politická, morální a metafyzická složka:

a) Kriminální vinou je zločin prokazatelně porušující zákon.

b) Politická vina je vina představitelů společnosti jejíž řád umožňuje život jednotlivce na kterého se tím tato vina vztahuje.

²³ Jde spíše o proměňování než o proměnu. Jaspers klade důraz na průběžnost, nekonečnost procesu sebeprosvětlování (zde je samozřejmě souvislost s Jaspersovou filosofií – více k tomu v kapitole II.4 „Projasňování existence, objímající a další témata Jaspersovy filosofie“). Říká k tomu, že proces očištění není něco, co by bylo možné jednou provždy odbýt.

c) Morální vina je důsledek jednání proti vlastnímu svědomí. Morální vina existuje bez ohledu na politické či jiné důvody vylučující odpovědnost. Jaspers doslova uvádí „Nikdy prostě neplatí, že rozkaz je rozkaz.“²⁴.

d) Metafyzická vina je důsledek spoluzodpovědnosti za všechno bezpráví na světě v souladu s požadavkem absolutní solidarity mezi lidmi jako lidmi. Metafyzickou vinu odlišuje od morální mimo jiné i neexistující požadavek na alespoň možnou účelnost chování vylučující odpovědnost²⁵.

Schematika rozlišení je dále rozvíjena diferencovaným přístupem k důsledkům viny, stejně jako k otázkám kdo soudí a co je předmětem posuzování. V závěru je také rozpracována možnost obhajoby, přičemž v jedna její část se odkazuje k mezinárodnímu právu a pro účely této práce ji považuji za zajímavou zmínit: „Obhajoba může apelovat na přirozené právo, na lidská práva, na mezinárodní právo. Taková obhajoba podléhá omezení:

a) Stát, který ve vlastní zemi od počátku zásadně porušoval přirozené právo a lidská práva a který pak ve válce zničil i lidská práva i mezinárodní právo, si nemůže činit ve svůj prospěch nárok na uznání toho, co sám neuznal.

b) Právo máme ve skutečnosti jen tehdy, máme-li moc za ně bojovat. Tam, kde je naprostá bezmocnost, je pouze možnost na ideální právo duchovně apelovat.

c) Tam, kde se uznává přirozené právo a lidská práva, je tomu tak díky svobodnému volnému aktu mocných, vítězů, je to akt plynoucí z jejich pochopení a ideálu – milost vůči poraženému v podobě poskytnutého práva.“

V další části rozebírané publikace Jaspers aplikuje uvedené rozlišení viny na německé otázky. Aplikace je v souladu s výše uvedenou charakteristikou druhů viny, je kromě konkretizace na německé otázky rozvinuta o možné protiargumenty a o komentář k obvyklé protiargumentaci u jednotlivých druhů. Vtipným způsobem

²⁴ Jaspers, Karl: Otázka viny, Mladá fronta, Praha 1991, str.7

²⁵ Jaspers to charakterizuje: „Mezi některými lidmi bezpodmínečně platí, že mohou žít jen společně, nebo vůbec nemohou žít, je-li jeden nebo druhý obětí zločinu, nebo jsou-li rozděleny hmotné podmínky jejich života – a v tom je podstata jejich bytí. Ale tato nepodmíněnost není vlastní solidaritě všech lidí, ani skupin, nýbrž omezuje se na nejužší lidský svazek. V tom je základ viny nás všech.“ V souladu s předchozí poznámkou to tedy znamená, že vůbec nemohou žít bez ohledu na to, že rezignování na život by mohlo něco změnit. Jaspers, Karl: Otázka viny, Mladá fronta, Praha 1991, str.8

Jaspers vystihuje na závěr falešnou možnost zbavit se viny sofisticky jejím rozlišením:

„Nutnost nést politicky odpovědnost – dobře, ta omezuje mé hmotné prostředky, já sám ve svém nitru jí nejsem vůbec dotčen. Kriminální vina – ta se týká jen malého počtu lidí, ne mne – do toho mi nic není. Morální vina – slyším, že instancí je jen vlastní svědomí, že druzí mi nesmějí nic vyčítat. A mé svědomí ke mně bude jistě přátelské. Není to tak zlé – stačí udělat za tím tlustou čáru a začít nový život. Metafyzická vina – tu dokonce nesmí (jak bylo přece řečeno) nikdo druhému připisovat. Tu mám postřehnout ve vlastní proměně. To je jen jakási těžkomyslná myšlenka nějakého filozofa. Nic takového neexistuje. A existuje-li to, já o tom přece vůbec nic nevím. Tím se nemusím zabývat.“²⁶

Mimořádně zajímavý úsek této části je závěrečná pasáž o kolektivní vině. Téma kolektivní viny je obvykle nahlíženo značně kriticky – rozhodně ve filosofické oblasti, neméně v mezinárodněpolitické. Je na první pohled zajímavé, že se Jaspers – filosof jednatelce – vůbec tímto tématem zabývá, a o to víc, že téma je vážně rozpracováno: Jaspers připouští, ačkoliv jeho filozofie je zcela protichůdná takovému myšlení, že myšlení v pojmech kolektivů existuje a je částečně odůvodněné existencí vyšší míry solidarity lidí uvnitř kolektivu. Opodstatnění takového myšlení Jaspers nachází v souvislosti poměrů převládajících v kolektivu, majících nakonec vliv na morální charakter jednatelce. Je prý cosi jako morální kolektivní vina ve způsobu života obyvatelstva, jež jako jednatelce sdílím a z něhož vyrůstají politické skutečnosti.

Ve třetí části rozebírané publikace Jaspers nastiňuje „možnosti omluvy“. Tím nemyslí omlouvání viny, ale možné důvody vylučující odpovědnost. Uvádí čtyři hlavní důvody: terorismus, historickou souvislost, vinu druhých a vinu všech. Zároveň ale dodává, že tyto úvahy mají vést k projasnění chápání viny, ne k jejímu relativizování a uvedené čtyři důvody pak rozebírá v kritickém pohledu, takže se jeví mnohdy jako hypotetické. Budu je nyní konkretizovat:

²⁶ Jaspers, Karl: Otázka viny, Mladá fronta, Praha 1991, str.47

a) Terorismus. Jaspers přirovnává Německo od r.1933 k věznicím a Němce k uvězněným (k terorizovaným). V souladu s tím charakterizuje omezenou možnost posouzení zejména morální viny (poukazem na bezúčelnost). Zajímavé jsou argumenty, kterými přirovnání k věznicím podkládá: Tvrdí, že vyjma posledních týdnů před zhroutilím válečného Německa nebylo na straně německých dělníků méně sabotážních akcí než na straně nuceně pracujících cizinců. Dalšími argumenty jsou nemožnost organizace opozice, aj.

b) Historická souvislost. V této části jsou vzpomenuty historické a geografické podmínky existence Německa v evropském kontextu. Jsou zde naznačeny koncepty chápání mezinárodní politiky rozšiřující spektrum přístupů zkoumajícího od idealistických konceptů i na koncepty jiné – tyto, ve filosofickém kontextu ojedinělé, jsou však i zde zastoupeny jen okrajově a značně relativizovány. Ke geografickým podmínkám se uvádí existence Německa uprostřed Evropy jako státu s hranicemi geograficky otevřenými na všechny strany, což implikuje historickou nutnost udržovat ve společnosti více militaristickou organizaci, projevující se pak i ve způsobu života společnosti vůbec. Jaspers toto přibližuje poukazem na rozdílné podmínky a rozdílný společenský vývoj v jiných státech: „Anglie si mohla pro svůj velkolepý vnitropolitický vývoj dovolit celá desetiletí zahraničněpolitické bezmocnosti a vojenské slabosti. A přesto nedošlo k jejímu dobytí. V roce 1066 byla poslední invaze²⁷. Země jako Německo, která není udržována pohromadě určitými hranicemi, musela vytvářet vojenské státy, měla-li si vůbec udržet svou národnostní povahu. Tento úkol plnilo dlouhou dobu Rakousko, později Prusko.“ Naopak zde ale Jaspers uvádí i příklad Říma, kde v době před sjednocováním Itálie byly podobné geografické podmínky, přesto došlo ke sjednocení a vytvoření světové říše. Podporuje tím argument, že objektivně existující geografické a historické podmínky nejsou pro vývoj státu deterministické.

V této souvislosti se ukazuje určitá souvislost mezi výše uvedenými geografickými podmínkami existence Německa s teorií „Heartlandu“ Halforda Mackindera²⁸. Heartlandem se myslí klíčové vnitrozemské území, jehož ovládnutí je mocensky

²⁷ Bitva u Hastingsu – normanský vévoda Vilém Dobyvatel porazil anglosasy pod vedením Harolda II. – pozn. J.M.

²⁸ Drulák, Petr, Ing.Ph.D.: *Teorie mezinárodních vztahů*, Portál, Praha 2003

významné v případě existence dopravních technologií zajišťujících vojenskou kontrolu území kolem vnitrozemského „srdce“ (heart). Mackinder sice teorii vytváří ve větších geografických měřítkách (jedná se o srdce Euroasijského kontinentu, což je podle něj střední Evropa, východní Evropa a Sibiř), nicméně je relevantní uvažovat o zmíněném i na menším prostoru, jakým je střední a západní Evropa. Pak zřejmě pro Německo platí totéž: při existenci rozvinutého dopravního průmyslu a infrastruktury (o čemž lze v Německu hovořit rozhodně už od druhé poloviny 19.století) je Německo klíčovou evropskou mocenskou zónou, ve které se tak následkem toho spíše projeví militaristický duch.

K historickým podmínkám se uvádí celosvětová duchovní krize mezi válkami. Skutečnost, že v Německu tato krize propukla v největší míře je sice nesporná, ale týká se i druhých, je poučením pro všechny.

c) Vina druhých. Zde je naznačena politická odpovědnost států, v jejichž rukou byl chod dějin před válkou za nečinnost.

d) Vina všech. V této části se naznačuje nedostatečná starost o dění v lidském společenství jako v celku. Objevují se zde prvky zmíněné už dříve pod pojmem absolutní solidarity člověka s lidmi jako lidmi.

Poslední část publikace je věnována otázce možné očisty. Zde se Jaspers věnuje nejprve polemice s argumenty různě se vyhýbající očistě – člení je opět do několika skupin (vzájemné obviňování namísto soustředění se na vlastní vinu, sebezavržení a vzdor jako nepřiměřená reakce na vinu, uhýbání do jednotlivostí, které jsou samy o sobě správné, ale pro otázku viny nepodstatné, či uhýbání do nějakého druhu obecnosti), závěrečnou část pak věnuje cestě očisty, zabývá se jejími motivy, jejím charakterem a souvislostmi.

Na závěr připojím poznámku k významu publikace v obecnější rovině. U nás byla publikace poprvé vydána v r.1969. Smyslem vydání mělo být ukázání paralely mezi posthitlerovskou a poststalinistickou situací. Tento záměr kromě jiného ukazuje i na obecnou rovinu Jaspersových myšlenek spojených s otázkami viny ve společenském (a tedy i mezinárodně politickém) vývoji. Publikace není jen analýzou konkrétních

historických skutečností, ale přínosným postojem k historicko-společenským a mezinárodněpolitickým otázkám vůbec.

3. O evropském duchu

Spis „O evropském duchu“ píše Jaspers v roce 1946. Ačkoliv by bylo přiměřené na něj nazírat optikou poválečné situace, jeho obsah a význam je nadčasový. Zejména v období rozšiřování Evropské Unie roku 2004, období úvah o evropské ústavě, evropské identitě, duchovních základech evropského společenství, jsou Jaspersovy úvahy vysoce aktuální a přínosné. Považuji za přiměřené tomuto textu zde věnovat mimořádnou pozornost, jsem veden také skutečností, že publikace je u nás zatím spíše neznámá a nedostupná²⁹.

Spis je rozdělen do tří oddílů:

1. „Co je Evropa?“
2. „Postavení Evropy ve změněném světě.“ (myslí se poválečná situace – pozn. J.M.)
3. „Co lze považovat za evropskou identitu?“

První část, tematizující pojem Evropy, Jaspers uvádí otázkou: Je Evropa poloostrovem euroasijského kontinentu v Atlantickém oceánu, či na této půdě se rozvíjející duchovní princip Západu? Zřejmou druhou jmenovanou možnost pak dále rozvíjí myšlenkou, že v době od antiky po středověk je tedy Evropa řecko-římským společenstvím, ve středověku křesťanstvím a v novověku je (geograficky zemí „až po Ural“) duchovně jednotou kolonizující Zemi, všude vládoucím moudrým mužem.

Skutečnost historické Evropy, velké nepoznanosti Země je pryč. Rozšíření poznaného světa umožnilo intenzivní duchovní kontakt s jinými civilizacemi. Podle Jasperse není možné se v úvahách o nich vyhnout skutečnosti dějinné historické osy mezi lety 800 př.n.l. až 200 př.n.l.³⁰ během níž se položí základy tří velkých kultur: evropské, čínské a indické. (Jaspers k tomu dodává, že také poznání nezávislého

²⁹ Pro vědecké účely Vysoké školy ekonomické jsem pořídil kopii textu, která je nyní k dispozici na katedře filosofie. Německý originál nebyl přeložen.

geograficky odděleného souběhu tisíciletí v položení základních otázek lidstva je jednou z nejuchvatnějších zkušeností vůbec.) V této souvislosti poznamenává, že radikálním rozdílem současné Evropy od jiných civilizací je rozvoj universální vědy a techniky se svým důsledkem pro osud Země. Ukazuje otázky, které tyto skutečnosti vyvolávají: Co je společné těmto třem velkým kulturám? Co je zvláštností Západu? Co vyvolalo tento ojedinělý vývoj? Proč je na Západě kapitalismus? Kde se vzala racionalizace a její obsah? Kde universální věda? atd. Říká k tomu, že výzkum vede tyto otázky do „osového období“ let 800 – 200 př.n.l., měl by tedy pak už v Bibli a antice někde ležet zárodek toho, co se projevilo až ve dvacátém století jako moderní věda a technika? Na druhou stranu ale pohled do starých děl Číny a Indie vyvolává společně s evropskými dojem něčeho společného, nejen poznání historického počátku, ale vědomí svobodného ducha dialekticky postupujícího ve své zkušenosti.

Po více všeobecném úvodu se Jaspers soustředí na otázky Evropy. Nejlépe jmenovat, říká: „Europa, das ist die Bibel und die Antike. Europa ist Homer, Äschylus, Sophokles, Euripides, ist Phidias, ist Plato und Aristoteles und Plotin, ist Vergil und Horaz, ist Dante, Shakespeare, Goethe, ist Cervantes und Racine und Molière, ist Lionardo, Rafael, Michelangelo, Rembrandt, Velasquez, ist Bach, Mozart, Beethoven, ist Augustin, Anselm, Thomas, Nicolaus Cusanus, Spinoza, Pascal, Kant, Hegel, ist Cicero, Erasmus, Voltaire, Europa ist in Dömen und Palästen und Ruinen, ist Jerusalem, Athen, Rom, Paris, Oxford, Genf, Weimar. Europa ist die Demokratie Athens, des republikanischer Roms, der Schweizer und Holländer, der Angelsachsen. Wir fänden kein Ende, wollten wir Alles aufzählen, was unserem Herzen teuer ist, einen unermesslichen Reichtum des Geistes, der Sittlichkeit, des Glaubens.“³¹ Cesta ujišťování se o pramenech je tím nejlepším způsobem vědění o tom, co je Evropa. Existuje ještě další cesta: získávání poznatků abstrakcí, snaha

³⁰ Tato úvaha je podrobně rozvinuta v kapitole „...“ „Úvodu do filosofie“, odkazují tedy na odpovídající stať ve filosofické části této práce.

³¹ „Evropa, to je Bible a antika. Evropa je Homér, Aischylus, Sofoklés, Euripidés, je to Fidiás, je to Platón a Aristoteles a Plótinos, je to Vergilius a Horatius, je to Dante, Shakespeare, Goethe, je to cervantes a Racine a Molière, je to Leonardo da Vinci, Raffaello, Michelangelo, Rembrandt, Velasquez, je to Bach, Mozart, Beethoven, je to sv. Augustin, Anselm z Canterbury, sv. Tomáš Akvinský, Mikuláš Kusánský, Spinoza, Pascal, Kant, Hegel, je to Cicero, Erasmus Rotterdamský, Voltaire, Evropa jsou chrámy a paláce a zříceniny, je to Jeruzalém, Atény, Řím, Paříž, Oxford, Ženeva, Výmar, Evropa je demokracie Atén, republikánského Říma, Švýcarská a Holandská, anglosaská demokracie. Nenacházíme konce, chceme-li jmenovat všechno, co je našemu srdci drahé, nezměrné bohatství ducha, morálky, víry.

dobrat se principů. Jaspers však zároveň poznamenává, že takový pokus je jen hrou. Přesto jmenuje tři pojmy vystihující jedinečnost Evropy: svoboda, dějiny a věda.

Těmto třem oblastem se dále jednotlivě věnuje. Svoboda, říká, drží Evropu v neklidu, v pohybu. Je však třeba odlišit neklid svobody od neklidu svévole. Svoboda je právě překonání svévole, svoboda stojí a padá s nutností správného (pravého). Vystihuje to větou „Bin ich frei, so will ich nicht, weil ich so will, sondern weil ich mich vom Rechem überzeugt habe.“³² Nárok na svobodu tak nevyhází ze svévole, z vnějších tlaků, vychází z vlastního ujišťování, z vlastního náhledu. Odtud právě vychází nutnost poučovat se, zpětně ověřovat, snažit se jít k původu všech věcí. Snadno se člověk zmýlí, svévole mnohdy vystupuje jako nárok „také mít svůj názor“, skrývá se ve výrocích, že „na každém názoru něco je“, apod. Předpokladem názorového rozvoje, autokorekce, překonání svévole, je láskyplná³³ komunikace mezi bližními. Z toho Jaspers vyvozuje, že svoboda se uskutečňuje jen ve společném: Lze být svobodný jen tam, kde i jiní jsou svobodní.

Podle Jasperse se svoboda projevuje v Evropě zejména dvěma skutečnostmi: životem v protikladech a životem v krajnosti.

Život v protikladech ilustruje povahou významných evropských fenoménů: existencí velkolepých společenských řádů a ničivých revolucí, konzervativitou a radikálními zlomy, nábožnou niterností a nihilistickou negací, křesťanskou autoritativní ideou a osvícenstvím, velkými filosofickými systémy a přítomností proroků, atd. Právě tyto protiklady jsou podle Jasperse základem dialektické povahy bytí Evropy, jsou dokonce přítomny v jejích duchovních základních kamenech jako protiklady obsažené v bibli a protiklad antiky a křesťanství (podle Jasperse dvou hlavních duchovních pilířů Evropy). Jaspers přímo uvádí, že Evropa se zpronevěří svobodě, pokud opustí svou vnitřní protikladnost.

Život v krajnosti je důsledkem projevu svobody jako nutnosti správného (pravého). Právě pro neustálou nejistotu o správném (pravém) je svoboda permanentně před

³² Jsem-li svobodný, tak nechci něco protože to chci, ale protože jsem přesvědčen o správnosti toho.

ztroskotáním, vlastně stále troskotá a je stále znovu získávána. Naše svoboda se odvíjí od jiných, není věcí sama o sobě.

Ze svobody také vyrůstá vůle k dějinám. Jaspers říká, že Evropan nechce jen svobodu, ale jednu její konkrétní podobu: totiž svobodu lidí ve vzájemné shodě a svobodu která je všude na světě. Svoboda ale neznamená někde někdy příznivý stav poměrů, svoboda která pak není všude, není v hlubším smyslu vlastně nikde. Pro dějiny je nutné o tuto svobodu usilovat a naše dějiny tak nejsou jen pouhým měněním se³⁴, ale cílevědomou snahou dosahovat svobody. Bolest je pak u zrodu tohoto úsilí, protože jen ten, kdo je jednou vydán tomuto neštěstí (nesvobodě), ví, co se děje a chce to změnit. Zrod konkrétní svobody jedince pak není v dočkání se svobody, ale ve spoludocílení jí i s jeho úsilím o ní. Jaspers také říká, že jen na Západě vedl nárok na svobodu k dějinnému pohybu směrem k politické svobodě.

Snahy rozeznat pravdu ve vývoji dějin jsou podmínkou možnosti dobrat se svobody, protože úsilí o svobodu je přece uváženým a přesvědčeným chtěním. Na druhou stranu tato poznání dějin mohou podporovat přesvědčení o existenci absolutně správných dějinných stavů a snahy o jejich dosažení svobodu naopak oslabovat. Jaspers říká, že dějiny nejsou na konci. Každopádně ale toto dějinné vědomí je podle Jasperse jedním ze základů evropanství.

Svoboda nakonec také stojí u zrodu vědy. Nikoliv vědy jako praktické techniky pro účely pobývání, nikoliv vědy jako hry rozumu, ale nepodmíněného univerzálního chtění po poznání poznatelného. Touha po vědě je Evropě tak vlastní, jako je touha po objevu v moderním výzkumu. Kritický pohled vědy nezná hranice a obrací se i sama k sobě aby osvětlila své metody, šíří poznání, jeho smysl a hranice.

V druhé části spisu se Jaspers zabývá postavením Evropy ve změněném, poválečném světě. Říká, že se s nesmírnou rychlostí proměnilo uvnitř i navenek. Nejprve přibližuje vnější změnu: Je třeba nyní žít s globusem před očima. Evropa se zmenšila. Význam průmyslu znamená příležitost pro velké kontinenty Ameriky a Asie.

³³ Jaspers se tím snaží vyloučit ničivou argumentaci nezaměřenou na rozkrývání pravdy, ale na zničení protivníka. Výraz „bližní“ je také třeba chápat v různém smyslu, na nejobecnější rovině vystupuje v souvislosti s nárokem absolutní solidarity mezi lidmi jako lidmi.

Rozhodující skutečnosti moci jsou dnes prostor, suroviny a lidské masy. Co včera bylo kolonií, bude zítra vládnout Evropě. Poslední dva velké útvary západu, Amerika a Rusko, se stávají pány světa. Se zničením Japonska je východoasijský svět bez vlastní moci, ale to se jednou změní. Už teď se ukazuje, že Čína se stane rozhodujícím hráčem ve světové politice.

Jaké je postavení Ameriky a Ruska k naší zmenšené³⁵ Evropě? Obě oblasti jsou osídleny Evropany, je zde však zásadní rozdíl: Rusko je nám zeměpisně blíže a duchovně dále (ačkoliv je pro nás ruská zvláštnost, hluboká ruská duše přitažlivá). Amerika naopak zeměpisně dále, ale duchovně tak blízká, že se v ní sami vidíme. Rusko představuje diktaturu a bolševismus, Amerika konzum. Oběma je Evropa nazírána zvenčí, k oběma se vztahuje s obdivem či s obavami, se zalíbením i nenávisť. Malá Evropa je v postavení mezi oběma těmito mocemi, se kterými se může obtížně srovnávat. Jaspers uvažuje o možnosti evropské federace jako prostředku k zachování neutrality mezi oběma politicko-militaristickými tábory. Říká k tomu ale, že Evropa pak bude ležet mezi dvěma mocemi, jako ležela Palestina mezi Mezopotámií a Egyptem, či Německo mezi východem a západem. Vyvozuje, že takový stav povede k snížení moci tohoto uskupení, až k jejímu zániku, což povede buď k úplnému zničení, či ke vzniku nového života na jiném než mocenském základě.

Popisovaná vnější změna má i svou vnitřní paralelu. Změnila se evropská identita³⁶. Evropa už není tím, kdo všude vládne. Vymezuje se nyní proti zcela odlišnému světu Číny a Indie (jejichž postavení vůči sobě a Evropě je stejně nejasné). Identita podložená vírou, křesťanstvím se rozmělnuje: neklid proroků našeho věku, Kierkegaarda a Nietzscheho, nebyl před ještě před půl stoletím zcela pochopen. Jaspers ukazuje na paralelu současné situace a situace Německa roku 1918. Je zde velká otázka, uvádí, zda se jedná o zánik Západu, nebo o cestu ke novému uspořádání pradávného evropského bytí.

³⁴ „das Anderswerden“

³⁵ „klein werdenden“

³⁶ „das Selbstbewußtsein“

V poslední, třetí části spisu se Jaspers zabývá myšlenkou, co lze chtít jako evropskou identitu. Tyto úvahy právě stojí v základě myšlenky zmíněného možného nového uspořádání evropského bytí. Jaspers nejprve vystihuje hranice takových úvah, když říká, že nikdo neví, co se stane. Přesto je oprávněné ptát se, dodává, kde člověk stojí v nejistých horizontech evropské budoucnosti a co může chtít. Nikdo nevidí celek, vždy už jsme uvnitř, nikde vně³⁷. V společné identitě není žádné vědění o dění právě tak jako téměř není možnost pro jednotlivce díky identitě měnit běh věcí. Nikdo nemůže vědět, jak ho použije transcendence jako svůj nástroj. Je už domýšlivé se na to vůbec ptát. Naše lidská věc je, v objímajícím³⁸ nikdy nepřehlédnout, co je možné.

Změna světa v důsledku techniky, podle Jasperse nemá historickou obdobu. Každý národ může nyní jen buď s technikou vyjít, nebo vymřít. Evropskou identitu v době techniky lze volit ze třech základů:

- 1) Cesta ke světovému řádu
- 2) Humanismus evropského muzea
- 3) Proměna biblického náboženství

Tyto tři základní prvky pak Jaspers podrobněji rozpracovává. Myšlenku cesty ke světovému řádu vystihuje protikladem světového řádu a světového impéria. Světové impérium představuje světový mír vynucený jedinou (centrální) mocí. Právě ve snahách o mír světového impéria tkví nebezpečí zániku Západu. Stejně tak jsou tyto snahy blízké myšlenkám absolutní suverenity států. Nebezpečí absolutní suverenity přirovnává Jaspers na úrovni jednotlivců k absenci vzájemné komunikace, nezbytné pro svobodu všech. Taková svoboda na úrovni států je pak světovým řádem. Stát má být stejně jako jedinec připraven omezit své zájmy pro přesvědčení o správnosti. Jaspers nastiňuje dva předpoklady naplnění této idealistické teze: jsou to pročištění vnitrostátní politiky a demytizace státních dějin. Pročištěním politiky myslí stav, kdy

³⁷ Filosofické pozadí této myšlenky je vypracováno v kapitole „Svět“ – viz část „Úvod do filosofie“. Jedná se o myšlenku vždy-už-přítomného subjekt-objektového rozštěpení ve vnímání světa, které ale tím vylučuje vnímání světa vcelku. Jaspers k tomu říká, že svět není něco, co lze myslet, protože vždy už jsme v něm.

³⁸ „Objímající“ („das Umgreifende“) je Jaspersův ústřední filosofický termín, jehož myšlenkové pozadí je komplikované, odkazují čtenáře na podčást „Objímající“ v části „Úvod do filosofie“.

strany nejsou soupeři, ale komunikujícími partnery, Demytizace státních dějin znamená nutnost zbavit se představ o výlučné dějinné roli různých státních útvarů.

Dalším pilířem evropské identity je podle Jasperse humanismus evropského muzea. Poukazuje na jedinečnost tisíciletého vývoje evropského ducha, který uchovanou zkušeností a jevením se v současnosti pečuje o lidské dílo všude na světě. Neměli bychom podceňovat, co zde zůstává: jde o svět vzpomínek, který je pro všechny cenný. Život vykladače, který láskyplně pečuje o to, co jako identita lidství nesmí být nikdy ztraceno, přece není špatný. Uskutečňování života humanismu však nežije samo o sobě, musí být chtěno jinými. Ale je chtěno celým americkým i asijským Západem: Duchovní muzea Ameriky a Ruska to napovídají. Evropa se tak stává místem, jakým bylo Řecko v antickém světě, stává se svatou zemí Západu, tak jako jsou svaté země i v Čínské a Indické kultuře. Upadající moc na tom nic nemění, i v ruinách vidíme prapočátek Západu. Takové duchovní muzeum je pak předpokladem dějinnosti západní duše. Nesmíme však upadnout do masek minulosti, musíme se snažit uchopovat dějinnou pravdu v jejích proměnách, jen tak se lze nezaujatě odhodlat k velkým změnám, které před námi leží.

Významným prvkem evropanství kontrastním k humanismu je podle Jasperse prvek křesťanství. Položíme-li si otázku, co by byla (a zda vůbec) Evropa bez Bible ze svých předbiblických základů, vždy se znovu ukazuje: to co jsme, jsme skrze biblické náboženství a skrze sekularizaci, která z tohoto stavu vychází, od základů humanismu až k moderní vědě. Náš dějinný původ je neocenitelný. Dokonce i cesta k nihilismu je výsledkem vývoje křesťanství – velké téma Nietzscheho. Ale nihilismus je jen přechodným okamžikem, protože sám není ze sebe, ale vždy jen proti už něčemu.³⁹ Nikdo neví, co se stane. Lze ale říct, že vztah Bible a Antiky jaký dosud v evropanství byl, už nestačí. Oba prvky se musí nově proměnit. Proměna biblického náboženství je zásadním úkolem přicházející doby.

Skrze Bibli máme také zkušenost s utrpením, které je jedinečné svým vztahem k Bohu. Je to vklad tisíciletí lidských mezních situací. Nemá však žádný účinek,

³⁹ Zde se Jaspers dopouští nepřesnosti: v úvahách o filosofii a nefilosofii (viz část „Jaspersova filosofická víra“), v místě kde se zabývá motivem nihilismu, tematizuje tři jeho druhy. Úvahy použité v rozebírané části publikace „O evropském duchu“ se týkají jednoho z nich. Absolutní nihilismus se jako bezbřehá rezignace proti ničemu nestaví. (Podrobněji viz zmíněná pasáž ve filosofické části).

pokud si to nejzazší nepřipouštíme: Velkou starostí dneška je strašlivé zapomnění. Neslýchané utrpení bylo přežito, kdo žije, žije z pobývání. Bojí se pomyslet na to, co se stalo, aby si zachoval duševní zdraví – mrtví zde prostě už nejsou. Právě nesmíme zapomenout na mrtvé, na miliony zavražděných, na to, jak museli zemřít, či jakou hledali smrt. Na všechno utrpení musíme pohlížet jako na něco, co nás také mělo potkat a před čím jsme unikli bez vlastní zásluhy.

Na závěr těchto úvah se ale Jaspers znovu vrací ke svým filosofickým východiskům, když říká, že Evropa pro nás není tím posledním, podmínkou evropanství je lidství, které podle Jaspers má svůj původ i cíl v Bohu.

V souvislosti s Jaspersovou myšlenkou evropské identity je třeba se zamyslet nad povahou myšlení tohoto směru, vůbec nad charakterem popisovaného fenoménu evropské identity podle svých základů i důsledků. Pro tyto účely je vhodné použít rozlišující pojmy integrativního a formálního universalismu, jak je zavádí Ján Pavlík ve své stati „Kantova idea věčného míru a Evropská unie“⁴⁰: Formální universalismus se vyznačuje tím, že „všichni jedinci, kteří na něm participují, sdílejí společný cíl a z něj odvozenou společnou hierarchii hodnot“⁴¹, u integrálního universalismu jde o jedince „sdílející pouze soubor abstraktně-formálních (právních, resp. mravních) pravidel, která jim neurčují cíle jejich jednání, nýbrž toliko formu vzájemného styku“⁴². Pokud sledujeme z tohoto pohledu Jaspersovu myšlenku evropské identity ve všech svých rovinách, docházíme vždy k závěru, že jde o integrální universalismus (cesta ke světovému řádu, humanismus evropského muzea i proměna biblického náboženství jsou jednak cíle, dále vyžadující specifickou hodnotovou hierarchii). Pavlík ve své práci ukazuje na přeměně republikánského Říma v císařství na zhoubný vliv, který na impérium měla přeměna formálního universalismu římského práva na integrální universalismus zahrnující nově prvek náboženství. Říká doslova: „integrální universalismus, který měl teoreticky poskytnout občanům impéria novou mravní sílu a nezpochybnitelný smysl jejich jednání, se minul očekávaným účinkem a nezachránil impérium před zkázou“⁴³. Zajímavé je, že přes protikladnost tohoto

⁴⁰ Pavlík, Jan, doc.PhDr.: *Kantova idea věčného míru a Evropská unie*, Acta oeconomica pragensia, Praha 5/2004

⁴¹ tamtéž

⁴² tamtéž

⁴³ tamtéž

postoje k Jaspersovým myšlenkám, lze i u Jasperse často narazit na zmínku o tom, že vývoj republikánského Říma k císařství je jedním z nejpoučnějších dějinných momentů.

4. Atomová bomba a budoucnost lidstva

Publikace Atomová bomba a budoucnost lidstva („Die Atombombe und die Zukunft des Menschen“) vznikla v roce 1957, ze studovaných mezinárodněpolitických děl je zde tedy nejmladší. Je tematicky rozdělena na dvanáct částí. Některé z nich mají podobu výpovědi o aktuálních realitách, jiné, více konstitutivně (a idealisticky) orientované, sdílí mnoho společných myšlenkových konceptů s obecnými zásadami mezinárodního právního společenství, jak jsou v té době vyjádřeny už ve dvanáct let staré chartě OSN.⁴⁴

V první části se Jaspers zabývá novou situací objevu atomové bomby. Říká, že tato skutečnost posunula lidstvo do zcela nové situace. Technice rozumí jen odborníci, ale všichni rozumí tomu, že po svržení atomové bomby na Hirošimu 4.8.1945 zahynulo 160.000 lidí. Od té doby byly zbraně podstatně zdokonaleny, dnešní vodíková varianta je asi 600-násobně silnější. Ne každý dnes ví, říká Jaspers, že použití jaderných zbraní by zamořilo v krátké době atmosféru tak, že život by byl vyloučen. Velcí fyzikové, kteří svými hlavami posunuli svět do nové situace, nám říkají, že tomu tak je: Albert Einstein krátce před svou smrtí v roce 1955 podepsal prohlášení, kde uvádí: „V případě masového použití vodíkových zbraní je třeba počítat s okamžitou smrtí menší části lidstva a s následnými vážnými onemocněními vedoucími k vymření všeho života.“ Dosud jsme se setkávali s vesměs nereálnými předpověďmi o konci světa, často nábožensky zbarvenými. Skutečnost atomové bomby však konec lidstva na Zemi staví do pozice reálné možnosti.

Jaspers se dále zamýšlí nad tím, co se stane v politice. Uvádí, že zde vystupují tři hlavní myšlenky:

⁴⁴ Styčnými body jsou myšlenky práva národů na sebeurčení, mezinárodního práva (pokojné řešení sporů), apod.

1) Všichni myslící lidé budou požadovat zničení jaderných zbraní, to je však možné jen při vzájemné kontrole států.

2) I kdyby nedošlo ke zničení atomových zbraní, nikdo je snad nepoužije, vedlo by to ke zničení obou protivníků. Uvádí k tomu příklad, kdy Hitler, ačkoliv během války vyvíjel množství jedovatých plynů, je nepoužil ani ve chvíli své zkázy.

3) Válka nyní znamená jadernou válku. Pokud není možná jaderná válka, není možná žádná válka. To by byl, říká Jaspers, nejšťastnější možný vývoj. Nově by se tak objevily problémy v důsledku nenastávání válek.

Co se však stane ve skutečnosti? Pokud nebude možná oboustranná kontrola, dojde k závodům v jaderném zbrojení. Navíc války jsou stále i při dnešní existenci jaderných zbraní. Místo světových válek bude docházet k lokálním konfliktům, vést válku se tak stane strašným právem malých. Velcí se budou snažit přivést je k míru, ale ne bez postranních úmyslů: zde Jaspers nastiňuje praxi získávání malých států na svou stranu mocnostmi, uchraňující je tak před lokálním nebezpečím, ale zatahující je do nebezpečí celosvětového.

Záchranu vidíme podle Jasperse na dosah: Je to politicky rozhodující skutečnost oboustranné kontroly států. Ta by nejen vedla k odstranění jaderného nebezpečí, ale posunula by také realitu mezinárodní politiky od bestiálního přírodního života navzájem se ohrožujících států do roviny mezinárodního práva. Od koexistence ke spolupráci, zajišťující mír mnohostrannými smlouvami. Byl by to začátek světového míru.

Výše nastíněný světový řád by musel být založen na následujících pěti principech:

1) Smlouvy musí být platné, dokud se strany nedohodou na změně. Velkým problémem je však neexistence nadřazené moci, vynucující plnění smluv. Ve jménu všeobecného míru by státy samy měly přispívat k existenci právního řádu.

2) Myšlenka právního stavu mezi státy znamená zánik suverenity ve prospěch platnosti mínění většiny, zánik práva veta.

3) Vlastní akt mírového svazku mezi státy znamená neomezený tok informací mezi nimi, svobodný myšlenkový boj v otevřenosti. „Dobré myšlenky“ je podle Jasperse třeba věnovat celosvětovou publicitu.

4) Společný prostor zájmu všech států bude sahát až do jejich vnitřních záležitostí. Bezpráví v některém státě musí být celosvětově odsouzeno, posuzováno a i nadstátně řešeno. Takovým případem je porušování lidských práv.

5) Bezpráví v důsledku minulého politického vývoje včetně stavu hranic a dohod je revidovatelné. Podrobené národy mají nárok na svobodu podle své vůle. Prostředkem takového vnitropolitického vývoje jsou svobodné volby.

Dále Jaspers rozvíjí myšlenku zániku suverenity. Uvádí, že idea nevměšování a právo veta jsou reformulovanou myšlenkou suverenity a všechny vlastně znamenají rovnost států ve své svévoli, bránící úsilí o hledání společného práva.

Dále v díle uvádí, že pokud zatím nedochází ke zničení jaderných zbraní a k dohodě oboustranné kontroly mezi státy, nacházíme se stále na hranici: dojde buď ke světovému míru, nebo ke světové válce. To jediné, co se dnes snaží státníci dělat pro mír, je, že se ho pokouší odsunout. Každá taková chvíle k „nádechu“ je ale nákladná, je vždy blíž k představitelné možnosti konce života na Zemi. Jaspers znovu zdůrazňuje nutnost hlubších změn mezinárodněpolitických poměrů. Říká, že světové mínění vědců a inteligence je slabé, vždy bude většina z nich součástí státní mašinérie, pohlcení úkolem vytvořit prostředky k ničení. Pokud společnost neudělá nic pro hlubší změnu mezinárodněpolitických poměrů, pak je veškeré úsilí o odstranění jaderné hrozby marné, protože strach z atomové bomby vedoucí k jejímu nepoužití bude jen odstraněním symptomu stavu světového nebezpečí, ne jeho příčin.

Současná reálná možnost katastrofy vyvolává často pocit, že je o tom lepší vůbec nevědět. Ke klidu také vede skutečnost, že hrůza důsledku použití jaderných zbraní je nepředstavitelná. Pak ale každá politická snaha je vyloučena, protože politika nemůže nevědět. Na druhou stranu, pokud je katastrofa možná, naskýtá se šance

získání smyslu politiky a politického znovunaladění, ve jménu zabránění této možnosti.

Nestačí však, aby byl zajištěn právní mezinárodněpolitický stav bránící jaderné válce a zároveň státy dále vyvíjely nové, silnější druhy jaderných zbraní. Změna mezinárodněpolitické reality musí mít charakter morálního obratu. Co bylo dávno přítomné v člověku jako jedinci, musí se nyní realizovat v lidství. Doslova k tomu říká: „Wer weiter lebt wie bisher, hat nich begriffen, was droht. Es nur intellektuell zu denken, bedeutet noch nicht, es in die Wirklichkeit seines Lebens aufzunehmen. Ohne Umkehr ist der Menschen verloren. Will der Mensch weiterleben, so muß er sich wandeln. Denkt er nur an das Heute, so kommt der Tag, mit dem der Atomkrieg beginnt, durch dem wahrscheinlich Allen ein Ende hat.“⁴⁵ Obrat se uskuteční v každém podle jeho života, nejprve v něm samotném, pak s vědomím, že žije s ostatními. Co se stane ve velkém je jen symptomem toho, co skrytě proběhne v mnohých. Opakuje se zde Jaspersův filosofický motiv, když říká, že nikdo neví, co se stane, jde jen o to, nepřehlédnout možné.

Politický výklad situace podle Jasperse nepostačuje. Politicky je totiž jasné: Jedině světový mír vyloučí jaderné zbraně. Na dlouhou dobu sice války budou bez jaderných zbraní, pokud ale bude docházet ke vzájemným jaderným hrozbám, je to celé jen klam. Obrat člověka však není protikladem této politiky, ale základem, na němž by nová politika měla být postavena.

V závěru spisu obrací Jaspers pozornost na nedávné dějinné politické situace, když říká, že jakákoliv důvěra v záchranné prostředky je mylná. V Německu před rokem 1914 a před rokem 1933 (nástup Hitlera k moci) byla vždy taková politická atmosféra, že nikdo nečekal možnou změnu situace doslova přes noc. Existuje snad nějaký technický prostředek proti jadernému nebezpečí? I kdyby existoval, což považuje za extrémně nepravděpodobné, jeho vývoj je příliš dlouhodobou záležitostí ve srovnání s aktualitou hrozby jaderného zničení. Podle Jasperse není nic, v co by bylo možné věřit pro odvrácení katastrofy, uvádí pak jen biblický výrok Jeremiáše ke svému

⁴⁵ Kdo žije nadále jako dosud, nepochopil, co hrozí. Intelektuální promýšlení ještě neznamená uskutečnění ve vlastním životě. Bez obratu je život lidstva ztracen. Pokud chce člověk dále žít, musí se změnit. Pokud bude myslet na jen na přítomné, pak přijde den, kdy vypukne jaderná válka, kdy pravděpodobně bude všemu konec.

učedníkovi ve smyslu „Bůh je a to stačí“. Poslední část spisu má spíše pesimistický charakter, projevuje se v něm Jaspersova nedůvěra v lidský rozum jako trvale zodpovědného nástroje odvrácení totální hrozby.

5. Závěr mezinárodněpolitické části se vztahem k současnosti

Při studiu Jaspersových mezinárodněpolitických děl se setkáváme s množstvím témat, exponovaných sice v konkrétní souvislosti, ale platných obecně. Některé z témat jsou realitě současného mezinárodněpolitického života blízká, jiná zatím méně. Především jsou zde čtyři myšlenkové momenty, vystupující do popředí:

- 1) nutnost omezení státní suverenity (myšlenky nevměšování, práva veta v mezinárodním společenství)
- 2) obrat v myšlení lidí o politických a mezinárodněpolitických skutečnostech
- 3) požadavek absolutní solidarity mezi lidmi jako lidmi
- 4) usilování o demokracii všude na světě jako jedna z podstat evropanství

1) Myšlenka omezení suverenity se objevuje na mnoha různých místech v Jaspersově mezinárodněpolitických spisech. Jde o moment, který chápe jako podstatný v současné mezinárodní politice. Státní suverenita je pro Jasperse podkladem mezinárodního exponování možného extrémního vnitropolitického vývoje. Protože v mezinárodním společenství neexistuje žádný korelát vnitrostátních politických obranných mechanismů, jde pak o projev mimořádně nebezpečný ve světovém měřítku. Vývoj v Německu po roce 1933 je jedním příkladem. Nebezpečí absolutní suverenity přirovnává Jaspers na úrovni jednotlivců k absenci vzájemné komunikace, nezbytné pro svobodu všech. Taková svoboda na úrovni států je pak světovým řádem, zatímco stav absolutně suverénních vzájemně se ohrožujících států je podle něj blízký bestiálnímu přírodnímu společenství. Na úrovni jednotlivce platí: „Jsem-li svobodný, pak nechci něco proto, že to chci, ale proto, že jsem přesvědčen o správnosti toho.“ Existence absolutní suverenity v mezinárodním společenství vylučuje možnost projekce tohoto hodnotového systému na mezinárodní úroveň. Neznamená to, že odstranění existence státních suverenit toho docílí. Je toho předpokladem, v dalších krocích je pak nutné, aby ke změně

mezinárodněpolitického života byla impulsem změna myšlení lidí o těchto realitách. To je podstatou dalšího vystupujícího myšlenkového momentu.

2) Pro Jasperse je vždy podstatný moment nazírání skrze jednotlivce. Změna mezinárodněpolitických realit je vždy důsledkem změny myšlení lidí o nich. Dvacáté století přineslo dva momenty, zásadně proměňující podmínky života lidské společnosti: jsou jimi skutečnost prudkého vědecko-technického rozvoje a objev jaderných zbraní. V souvislosti s epochální změnou vyvolanou vědou se Jaspers zamýšlí nad důsledky počínaje změnami na politické mapě konče nutností proměny biblického náboženství. Skutečnost existence jaderných zbraní znamená nutnost radikální vnitřní proměny lidí. Doslova k tomu říká: „Kdo žije nadále jako dosud, nepochopil, co hrozí. Intelektuální promýšlení ještě neznamena uskutečnění ve vlastním životě. Bez obratu je život lidstva ztracen. Pokud chce člověk dále žít, musí se změnit.“ Takový obrat pak znamená změnu i v politických a mezinárodněpolitických úrovních. „Co se stane ve velkém je jen symptomem toho, co skrytě proběhne v mnohých.“

3) Absolutní solidarita mezi lidmi jako lidmi je požadavek také stojící za myšlenkou vnitřní proměny lidí. Objevuje se jako jeden z motivů úvah o německé vině, je však obecně platný. Souvisí s postojem vědomí násilí páchaném jinde na jiných jako něčeho, co se na mě přenáší v podobě viny mého života. Radikální zaujetí tohoto postoje také vylučuje výše rozebíraný problém státních suverenit jako prostředku vytváření nerovnosti mezi lidmi na základě příslušnosti k různým státům. Vůči požadavku absolutní solidarity nejsou politické hranice vůbec relevantní.

4) Usilování o demokracii všude na světě je podle Jasperse jedna z podstat evropanství. Související požadavek politické svobody je mylně považován za skutečnost vyváženou ze Západu do jiných kultur. Svoboda v sobě právě zakotvuje požadavek zamezení takového vyvážení. Dezinterpretace problému dobře vystoupí pokud situaci analyzujeme pomocí konstruktů integrálního a formálního univerzalizmu⁴⁶: Úsilí o demokracii je integrálním univerzalizmem z pohledu Evropana, je to moment spojující ho s Evropany vůbec, výsledkem takového úsilí je

⁴⁶ viz Pavlík, Jan, doc.PhDr.: *Kantova idea věčného míru a Evropská unie*, Acta oeconomica pragensia, Praha 5/2004.

ale naopak univerzalizmus formální – demokracie. Obvyklá kritika problém sofisticky zmate tak, že se toto integrálně univerzální úsilí jeví jako úsilí o vznik integrálně univerzálního společenství. Jde ale o šíření demokracie, nikoliv o šíření úsilí o šíření demokracie.

Tato myšlenková koncepce je aktuálně aplikovatelná na situace vojenských invazí Západu do nedemokraticky, často nábožensky organizovaných společností. Je součástí evropanství, že jde o šíření demokracie, není součástí šíření demokracie, že jde o šíření evropanství.

IV. Závěr

Spojení filosofického a mezinárodněpolitického myšlení v osobnosti Karla Jaspersa je pro tyto oblasti přínosné z několika perspektiv: Do popředí zde především vystupují historická i mezioborová fundovanost, celistvost a aktuálnost (historická i současná).

Fundovaností díla myslím skutečnost, že mezinárodněpolitické myšlenky nejsou teoreticky izolované ve zkušenosti historické mezinárodněpolitické praxe, ale jsou podloženy filosofickým pozadím, poskytující jim teoretickou metodologickou relevanci i ontologický fundament.

(Tuto úvahu konkretizuji na případu analýzy německé viny za světovou válku: Je to metodologická adekvátnost, poskytující teoretický aparát pro relevantní rozklad fenoménu viny v dané situaci, zabraňující tak zmatenému tlachání o vině bez možnosti rozlišení a posouzení. Ontologický fundament je pak podmínkou tematizace a pochopení takových konstruktů v rámci viny, jakým je třeba metafyzická vina – vina nedostatečné solidarity mezi lidmi jako lidmi, vina existence vlastního života při vědomí utrpení či násilné smrti jiných.)

Mimo rámec našeho hodnocení není ani skutečnost, že šíře Jaspersova historického, filosofického, vědeckého (lékařského) a jiného vzdělání garantuje teoretickou přiměřenost i mezinárodněpolitických úvah.

Celistvost lze posuzovat z pohledu každé z oblastí vůči oblasti druhé. Projevem celistvosti mezinárodněpolitické oblasti obohacené o filosofické pozadí je zmíněná teoretická neizolovanost mezinárodněpolitických úvah, její metodologická a ontologická fundace. Projevem celistvosti filosofické oblasti obohacené o mezinárodněpolitické úvahy je pochopitelná snaha o rozšíření filosofického záběru na otázky etiky a politiky projevující se v současném světě adekvátně zaměřením i na otázky mezinárodní politiky. Je oceněním hodné, že Jaspersova filosofie je živá ve svých tématech, že se brání akademickému zakonzervování. Ačkoliv toto nijak nemá

vyznít jako hodnocení filosofie podle jejího hmatatelného přínosu, cítíme přesto jako pozitivní, že Jaspers svoje myšlení rozšiřuje ve filosofickém záběru i na nefilosofické oblasti.

Aktuálnost Jaspersova přínosu má rovněž dvojí charakter: Jde jednak o aktuálnost historickou – o historickou nedávnost – ale také o současnou aktuálnost. První jmenovaná je výsledkem skutečnosti historické nedávnosti Jaspersova života a díla (připomeňme, že Jaspers zemřel v roce 1969, ještě v roce 1961 píše publikaci „Kam se žene spolková republika?“). Současnou aktuálností myslím nezamýšlenou skutečnost, že některé Jaspersovy mezinárodněpolitické spisy („Otázka viny“, ale zejména spis „O evropském duchu“) získaly na začátku 21. století na aktualitě v souvislosti s integračním procesem v evropské unii. Otázky o evropské identitě, o postavení Evropy v současném světě a další, kterými se Jaspers přímo zabývá, jsou na mnoha místech shodné se současnými tématy mezinárodní politiky, nebo konkrétně evropské politiky.

Pokud uzavíráme Jaspersův přínos v mezinárodněpolitické oblasti v souvislosti s filosofickým dílem na více konkrétní úrovni myšlenkových momentů, vystupují do popředí zejména dva body:

Prvním bodem je skutečnost nábožensky orientovaného duchovního pozadí mezinárodněpolitických projevů. Jde o aktuální skutečnosti mající rozhodující podíl na současných mezinárodních konfliktech, jejich filosofická tematizace je tedy důležitým úsilím, které je třeba vynaložit v rovině teoretického myšlení mezinárodní politiky. Nepřekvapuje, že Jaspersův přístup je v tomto bodě rozhodný: konstatuje, že nikdo nemůže nabývat jistoty o tom, co nás přesahuje, a na základě toho činit nějaký světský nárok či ospravedlnění. „Mnoho hrůz, jež byly ve světě spáchány, bylo odůvodněno Boží vůlí.“ Jaspers však přes jednoznačnost nezůstává u konstatování, ale myšlenku podrobně rozvíjí. Lze odkázat na příslušné části diplomové práce.

Druhým více vystupujícím bodem jsou úvahy o mezinárodněpolitickém fenoménu státní suverenity z filosofické perspektivy. Jaspers zde skutečnost suverenity kritizuje, když připomíná, že je podkladem pro mezinárodní exponování možného extrémního vnitropolitického vývoje. Nebezpečí absolutní suverenity přirovnává

Jaspers na úrovni jednotlivců k absenci vzájemné komunikace, nezbytné pro svobodu všech. Taková svoboda na úrovni států je pak světovým řádem. Naproti tomu stav koexistence suverénních států je blízký bestiálnímu přírodnímu soužití vzájemně se ohrožujících subjektů.

Při zpracování této diplomové práce bylo z rozsahových důvodů nutné odhodlat se k tematickým redukcím. Práce Jaspersův přínos v obou oblastech nijak nevyčerpává, zůstávají dále otevřena témata o nichž je sice v práci zmínka, která by ale zasluhovala širší rozpracování. Zajímavé jsou zejména spisy týkající se vnitropolitické situace Německé spolkové republiky (mám na mysli statě „Duchovní situace doby“ (*Die geistige situation der Zeit*), „Kam se žene spolková republika?“ (*Wohin treibt die Bundesrepublik?*), a další), širší rozpracování by zasluhovaly i rozsáhlé Jaspersovy filosofické texty (fragment „O pravdě“ (*Von die Wahrheit*), větší prostor zasluhovala i předválečná „Filosofie“ (*Philosophie*)). Domnívám se přesto, že jsem neopomenul žádný z ústředních filosofických motivů a že výběr mezinárodněpolitických spisů je vyvážený a v souladu s mezinárodním zaměřením.

Ačkoliv tato práce snad poslouží jako prostředek kontaktu s Jaspersovým myšlením, nemá být nijak jeho náhražkou. Naopak zde vybízím k přímému kontaktu s Jaspersovými texty. Ačkoliv dostupnost těchto textů u nás bohužel není velká, jazyková a myšlenková dostupnost je vynikající: většina děl, o kterých zde hovořím, je psána přístupným způsobem a odráží natolik živé myšlení, že jeho sledování při četbě je více než poutavé.

Některé použité pojmy

Poznámky k použitým pojmům zde uvádím ze dvou důvodů: Prvním jsou možné nejasnosti vznikající z problému překladů německých originálů. Překlad některých termínů je jednak obtížný („das Umgreifende“, „das Selbstbewusstsein“) a ojediněle se i v různých překladech liší. Druhým důvodem je poskytnutí informace o významu termínů čtenáři zaměřujícímu se na konkrétní části práce v mezinárodněpolitické části bez předběžného seznámení s filosofickým pozadím Jaspersovy tvorby.

Subjekt-objektové rozštěpení je základní způsob našeho přistupování k věcem ve světě. Tím ale přidává k poznání moment poznávajícího. Jiné rozštěpení nastává při objektivaci předmětu v kontrastu ke všem ostatním předmětům (i svět máme tendenci mylně objektivovat v kontrastu k „nic“, svět ale vůbec nemůže být cílem takové objektivace, svět je i tato objektivace).

Objímající (*das Umgreifende*) je myšlenková konstrukce jdoucí za výše uvedené pro poznání problematické subjekt-objektového rozštěpení. Objímající tak vlastně není objektivně vůbec myslitelné. Jaspers k tomu říká: „Objímající nelze myslet, je to něco, co se ale vždy ohlašuje, je-li něco myšleno“.

Pobývání (*das Dasein*) je živá bytost, kterou je každý z nás, obklopená prostorem vlastní zkušenosti, do nějž musí vstoupit vše, co pro nás má být skutečné.

Troskotáním (*scheitern*) myslí Jaspers stav hroucení tradičních životních opor v důsledku krajního deterministického tlaku mezní situace, či její myšlenkové zpřítomnování. Je to stav, kdy nutností znovuoustavení jiných základů svého bytí člověk získává kontakt se svým původem.

Šifry transcendence (*die Chiffren der Transzendenz*) jsou momenty, jimiž k nám hovoří skutečnost transcendence, přičemž tato řeč je nejednoznačná. Díky tomu

transcendence není nic objektivně poznatelného. Jako šifry ukazuje Jaspers sice i tradovaná náboženská dogmata, ale v současném světě pro něho transcendence vystupuje především z imanence jiných šifer: z dějin, z přírody či z existenciálního troskotání.

Prolamování se k pravdě. Podle Jaspers nikdy nenabýváme absolutní jistoty o vlastnictví pravdy, pravda je něčím stále unikajícím. Naší věcí tedy není vlastnictví pravdy, ale neustálá snaha o její dosahování, o prolamování se k pravdě. Podle Jaspers je „pravda vždy jen na cestě“.

Evropská identita, evropanství (*das europäische Selbstbewusstsein*). Myšlenkový moment má u Jaspers integrativní (v účelu stmelující) charakter⁴⁷. Třemi základními prvky současného evropanství jsou cesta ke světovému řádu, humanismus evropského muzea a proměna biblického náboženství.

Existence a její projasňování (*die Existenzerhellung*). Existence označuje takové Já, které se vztahuje ke svým možnostem, je schopno přesahu sebe sama, a projasňování existence je takový proces, který jednotlivci ukazuje možnosti v jeho původu, možnosti jeho „svébytí“ (*das Selbstsein*) a apeluje, aby je jednotlivec svým jednáním uskutečnil.

Filosofická orientace ve světě (*die philosophische Weltorientierung*) je transcendenci vědecky poznatelné objektivní skutečnosti. Vyjadřuje to skutečnost, že vědecká orientace ve světě naráží na své hranice právě v tom, že vše, co poznává, je vždy jen určité bytí světa, a nikoliv svět vcelku. Úkol filosofie je právě v tom, aby pronikala k bytí, které se ukazuje až za hranicí vědeckého poznání. To předpokládá předběžné osvojení si vědeckého způsobu poznání.

Způsoby přesahu bytí jsou způsoby jakými se jen ohlašuje bytí, vztahujeme-li se k němu prostřednictvím objektivního poznání – to samo o sobě není možné, vždy se bytí do nějakých způsobů objektivního poznání rozpadá. Těmito způsoby přesahu jsou pobývání, svět (prostor, v němž se musí projevit všechno, co vůbec je), vědomí

⁴⁷ viz Pavlík, Jan, doc.PhDr.: *Kantova idea věčného míru a Evropská unie*, Acta oeconomica pragensia, Praha 5/2004

vůbec (médiu všeobecně platného myšlení), duch (jím jsem svou účastí na idejích, které vytvářejí smysl a zakládají celek), existence (přesah, který člověk získává ze vztahu k vlastním možnostem jako šanci být sám sebou), transcendence (k ní je člověk existenciálně odkázán pro možnost svobody) a rozum (síla hledající jednotu a odkrývající pravdu).

Nepravda je izolace a prosazování pouze některých z výše uvedených způsobů přesahu bytí do objektivně poznatelného, jakkoli se v nich původně ukazovalo právě to, co nás přesahuje.

Seznam literatury

- Berďajev, Nikolaj: *Filosofie svobody*, Votobia, Praha 2000
- Drulák, Petr, Ing.Ph.D.: *Teorie mezinárodních vztahů*, Portál, Praha 2003
- Kant, Immanuel: *K věčnému míru*, Oikúmené, Praha 1999
- Jaspers, Karl: *Philosophie*, Springer Verlag, Berlin/Göttingen/Heidelberg, 1932
- Jaspers, Karl: *Allgemeine Psychopatologie*, Springer Verlag, Heidelberg/Berlin/New York, 1913
- Jaspers, Karl: *Die geistige situation der Zeit*, W. de.Gruyter & Co., Berlin/New York, 1931
- Jaspers, Karl: *Philosophische Logik*, R.Piper & Co. Verlag, München 1946
- Jaspers, Karl: *Die großen Philosophen*, R.Piper & Co. Verlag, München 1981
- Jaspers, Karl: *Wohin treibt die Bundesrepublik?*, R.Piper & Co. Verlag, München 1966
- Jaspers, Karl: *Otázka viny*, Mladá fronta, Praha 1991
- Jaspers, Karl: *Filosofická víra*, Oikúmené, Praha 1994
- Jaspers, Karl: *Úvod do filosofie*, Oikúmené, Praha 1996
- Jaspers, Karl: *Vom europäischen Geist*, R.Piper & Co. Verlag, München 1947
- Jaspers, Karl: *Šifry transcendence*, Vyšehrad, Praha 2000
- Jaspers, Karl: *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*, R.Piper & Co. Verlag, München 1957
- Pavlík, Jan, doc.PhDr.: *Kantova idea věčného míru a Evropská unie*, Acta oeconomica pragensia, Praha 5/2004

Seznam dalších použitých zdrojů

Internet:

- <http://www.tameri.com/csw/exist/jaspers.asp>
- <http://www.mythosandlogos.com/Jaspers.html>
- <http://www.philosophypages.com/dy/j.htm>
- <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/phil/jasges/jasges.html>
- <http://www.philo.de/Philosophie-Seiten/personen/jaspers.shtml>
- <http://www.dhm.de/lemo/html/biografien/JaspersKarl/index.html>

- <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/pavl2-04.pdf>

Shrnutí

V diplomové práci na téma „Karl Jaspers. Filosofické dílo a reflexe mezinárodní politiky“ se snažím přiblížit filosofické a mezinárodněpolitické dílo německého filosofa ve vzájemném kontextu.

Práce je rozdělena na dvě hlavní části, první se zabývá filosofickou částí zmíněného díla, druhá část je věnována mezinárodní politice. U obou částí je čtenář uveden do kontextu, následuje vystižení podstatných myšlenkových momentů a rozbor konkrétních spisů či jejich částí s komentářem. Publikacím s mezinárodněpolitickým zaměřením, které jsou v naší oblasti neznámé či nedostupné, věnuji zvláštní pozornost (jde zejména o práci „O evropském duchu“). Důraz je kladen na vystižení vzájemné souvislosti a propojení obou oblastí. Na závěr každé části je rekapitulován obsah se zdůrazněním podstatných skutečností vztahujících se k současnosti.

V závěrečné části je zhodnocen charakter celé práce a obsahová výpověď syntetizující obě hlavní oblasti. Je pak poukázáno i na některé konkrétní momenty, které zejména vystupují do popředí při studiu paralelních částí (jedná se především o skutečnost nábožensky orientovaného duchovního pozadí mezinárodněpolitických projevů a o mezinárodněpolitický fenomén státní suverenity z filosofické perspektivy).

Summary

In the diploma work with a theme „Karl Jaspers. A philosophic work and a reflection of the international politics.“ I try to concentrate on both the philosophical and the international-political work of the german philosopher.

The document is divided into two main parts, concerning the philosophical area in the first and the international-political in the second. In both of them the context is introduced, than the main theoretical moments are concerned with an analysis of the publications or their parts. A commentary is added. I try to attract most attention at the international-political works, which are hardly or not accesible or not known in our country (it is the publication „About the europaean spirit“ in particular). I try to emphasize the parallel and correlation of the both areas. At the end of each part, the content is recapitulated with actual moments emphasized.

In the last part of the document, the overall character is discussed with a synthetic meaning of the both areas. Some more concrete moments, which I consider as most important, are also pointed out: It is fact of religiously oriented spiritual background of the international-political processes and the international-political phenomenon of the sovereignty analysed from the philosophical point of view.